

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI
KATEDRA SLAVISTIKY**

Tomáš Garrigue Masaryk

a

Lev Nikolajevič Tolstoj

(bakalářská diplomová práce)

Vypracovala: Eliška Lízlová

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Miroslav Zahrádka, DrSc.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci, 10. 5. 2010

Podpis .....

Zde bych chtěla poděkovat vedoucímu práce panu prof. PhDr. Miroslavu Zahradkovi, DrSc. za odborné vedení mé diplomové práce a za poskytnutí cenných konzultací.

OBSAH

Úvod	5
1 Tomáš Garrigue Masaryk	7
1.1 Život TGM	7
1.2 Politická činnost a první světová válka	9
1.3 Dílo.....	10
2 Masarykova filozofie	13
3 Náboženství a víra T. G. Masaryka	16
4 Masaryk a Rusko	19
4.1 Pravoslaví.....	19
4.2 Slované a slavjanofilství	21
4.3 Ruští spisovatelé	22
4.3.1 Tolstoj	23
4.3.2 Dostojevskij	25
5 Lev Nikolajevič Tolstoj	28
5.1 Víra v sebezdokonalování a oprostění	29
5.2 Smrt- sebevražda- vražda.....	31
5.3 Neprotivení se zlu	35
5.4 Pedagogický odkaz.....	36
5.5 Vztah k umění	38
5.6 Další odlišné názory	40
Závěr	42
Резюме	43
Seznam pramenů a použité literatury	49
Anotace	51

Úvod

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila nastínit vztah Tomáše Garrigua Masaryka k Rusku a především k ruskému spisovateli a mysliteli Lvu Nikolajeviči Tolstému. Nejprve jsem věnovala pozornost důležitým bodům ve vztahu Masaryka k Rusku samotnému, abych tak alespoň částečně nastínila rozdíly, které panovaly mezi evropským a ruským myšlením. Rusko zaujímalo v Masarykově životě zvláštní postavení. Z jedné strany ho odsuzoval, ale také ho v mnoha věcech fascinovalo. Tato bakalářská práce je však především zaměřena na vztah Tomáše Garrigua Masaryka a Lva Nikolajeviče Tolstého.

Obě tyto osobnosti měly velmi pestrý a bohatý život, který se promítal do jejich děl a prací. Postoje a názory měli mnohdy rozdílné, ale přesto byli v přátelském vztahu a jeden druhého si vážili. Zaměřila jsem se především na životní názory, ve kterých se rozcházel, ale také jsem zmínila některé zásady, které oba společně vyznávali. Právě kvůli jejich zajímavým myšlenkám, které jsou předmětem diskuzí i v dnešní době, jsem si vybrala toto téma. Jedná se o osobnosti, které ovlivnily tisíce lidí po celém světě. Masaryk jako představitel prvního českého státu a evropské demokracie a Tolstoj jako filozof a neslavnější ruský spisovatel, jehož romány dosáhly světového ohlasu. Důvodem k výběru tohoto tématu byl rovněž zajímavý pohled na rozdílná prostředí ruského a evropského světa.

Ve své práci jsem vycházela z děl, která tito představitelé sami napsali a ve kterých se promítaly jejich vlastní názory a postoje. Velmi přínosnou se mi stala kniha *Rusko a Evropa*, již napsal Tomáš Garrigue Masaryk a ve které se zračí jeho názor na ruskou společnost. Také jsem samozřejmě studovala práce i dalších autorů, kteří se s těmito osobnostmi poznali a promítli tak do děl své vlastní pocity a zkušenosti z jejich setkání.

Jak je již známo, oba tito významní myslitelé a filozofové si dopisovali a seznamovali se tak s kulturou a myšlením Ruska z jedné strany a Evropy ze strany

druhé. Dokonce měli možnost se setkat i osobně¹ a díky tomu se z nich stali blízcí přátelé.

Práce je rozdělena do pěti kapitol, ve kterých jsem se zabývala nejprve Masarykovým životem a vlivy, které formovaly jeho osobnost. Poté následují kapitoly věnované filozofii a náboženství T. G. Masaryka a jeho vztahu k Rusku. Další kapitoly jsou zaměřeny na Lva Nikolajeviče Tolstého a jeho významné životní teze a v poslední kapitole jsou zmíněny některé společné i rozdílné názory obou osobností.

V závěru jsou shrnuty nejdůležitější problémy a otázky, které jsou v práci blíže objasněny. Dále se pak zmiňuji o možnosti další podrobné analýzy týkající se vztahu T. G. Masaryka a L. N. Tolstého, která by vycházela z této bakalářské práce.

---

¹ Ať už to bylo při příležitosti Masarykovy první návštěvy v Rusku v roce 1887, kdy se setkal s Tolstým v jeho moskevském paláci nebo po roce na návštěvě v Jasné Polaně či roku 1910 krátce před Tolstého smrtí.

1 Tomáš Garrigue Masaryk

V této kapitole jsem nepatrně nastínila období dětství, mládí a studií Tomáše Garrigua Masaryka. Také jsem vzpomenu hlavní okamžiky Masarykova života, které ovlivnily jeho pozdější názory a postoje. Dále jsem se zmínila o jeho pedagogické a velmi významné politické činnosti a samozřejmě jsem také neopomenula důležitý moment pro celý český národ- vznik Československa a Masarykovu mimořádnou roli, kterou zde sehrál. Na konci této kapitoly jsou zmíněna některá z jeho velmi přínosných děl.

1.1 Život TGM

Tomáš Garrigue Masaryk pocházel z chudé rodiny. Měl negramotného otce Jozefa Masaryka², který pocházel ze Slovenska, a matku Terezii, rozenou Kropáčkovou, která byla německé národnosti. Oba jeho rodiče byli zaměstnáni na statku na Moravském Slovácku. Hlavním městem, ke kterému směřovalo veškeré dění té doby a kam se chodilo za prací a do učení, nebyla však Praha, ale Vídeň. V této době se tedy cítil Masaryk být spíše Slovákem. Bylo to přirozené, jelikož vyrůstal v prostředí jihovýchodní Moravy a jihozápadního Slovenska, kde rozdíl mezi jazykem lidí na obou březích řeky, která zde rozděluje Slovensko od Moravy, byly nepodstatné. Až později začal cítit česky, a to především díky četbě české historické literatury. Přesto si první základy národního cítění a přesvědčení odnášel právě z domova, z rodného kraje. Neobvyklý původ, vyrůstání na vsi v chudém prostředí, silné sociální a etické zážitky, které se vrývaly do jeho vědomí - to vše mělo značný vliv na formování Masarykovy osobnosti.

Už od dětství byl Masaryk nadaný, zvědavý a vnímavý chlapec, který v sobě nosil neukojený hlad po vzdělání. Od chvíle, kdy se naučil číst, byl nenasytý čtenář, který využíval každé chvíle, aby mohl sáhnout po nějaké knize. Rovněž Tolstoj měl obrovskou zálibu v četbě knih a často se od nich nemohl odtrhnout. Zajímala ho především ruská literatura, ale četl také spousty spisů a knih zahraničních autorů a filozofů. Studoval díla Turgeněva, Dickense, Sterna a řady dalších vynikajících spisovatelů. Pro oba byla také od mládí společná obrovská touha po poznání a po

---

² Můžeme se setkat i s jinými podobami tohoto příjmení, jako například Mässarik či Masárik.

zodpovězení svých otázek. Další silnou touhou byl u Masaryka brzy probuzený zájem o studium cizích jazyků. Vedle češtiny a němčiny si začal ještě jako školák z vlastní vůle osvojovat latinu, francouzštinu a později také polštinu. Po čase se k těmto jazykům přidala ještě ruština a angličtina. Jelikož byli rodiče Tomáše Garrigua Masaryka velice chudí, nemohli mu na studia přispívat. Proto se už od 15let živil sám jako domácí učitel dětí, které měly bohaté rodiče. Na německém gymnáziu v Brně díky vynikajícímu prospěchu získal stipendium a začal pracovat jako vychovatel v rodině policejního ředitele Antona Le Monniera. Masaryk byl natolik finančně zajištěn, že byl už v té době schopen podporovat na studiích také svého mladšího bratra. Později došlo ke konfliktu s vedením gymnázia a Masaryk byl přinucen odejít. Příčinou jejich rozporů bylo Masarykovo odmítnutí jít na povinnou zpověď. Toto neuposlechnutí se stalo prvním z jeho střetů s katolickou církví. Naštěstí byl zrovna v té době jeho zaměstnavatel Anton Le Monnier přeložen do Vídně, kam společně s jeho rodinu odjel také Masaryk. Zde studoval na akademickém gymnáziu a po složení maturitní zkoušky vstoupil na filozofickou fakultu ve Vídni na obor filologie. Po smrti svého patrona našel Masaryk ještě výnosnější útočiště v rodině Rudolfa Schlessingera, generálního rady Anglo-rakouské banky. Zde podobně jako u Le Monniera vyučoval syna pana generálního rady. Za odměnu po úspěšném vykonání synovy maturity a po Masarykově zakončení univerzitních studií odjel na cesty po Itálii a Německu. Na univerzitě v Lipsku strávil Masaryk jeden rok. Tento studijní pobyt nebyl pro Masaryka přínosný jen z hlediska nově nabytých vědomostí, bylo to také místo, kde se poprvé setkal se svou budoucí manželkou Charlottou Garrigue, dcerou bohatého amerického podnikatele z New Yorku. Těsně před odjezdem domů se zasnoubili a za necelý rok následovala svatba a společný návrat z Ameriky do Vídně. Zde musel Masaryk nějaký čas vyučovat na střední škole a dávat soukromé lekce, aby uživil sebe a svou ženu. Poté působil několik let jako docent na univerzitě ve Vídni. Z touhy po vzdělání a poznání světa vzešla nejprve Masarykova představa stát se diplomatem. Poté však, když zjistil, že její naplnění je vzhledem k jeho sociálnímu původu a společenskému postavení nereálné, studoval filozofii, aniž měl v té době jasno, co bude po skončení studií dělat. Dokonce, již jako docent, uvažoval o tom, že se stane protestantským kazatelem. Od této myšlenky však upustil a díky rozdělení Univerzity Karlo-Ferdinandovy na českou a německou část získal Masaryk místo mimořádného profesora filozofie na nově založené

české univerzitě. Na třiatřicet let se mu povolání profesora stalo údělem a podle výpovědi jeho žáků a studentů byl pedagogem nevšedních kvalit.

1.2 Politická činnost a první světová válka

Poté, co se Masaryk přestěhoval do Prahy, zahájil také svou politickou činnost. Snažil se najít stranu, kde by mohl prosazovat své zájmy a názory. Se svými spolupracovníky, Josefem Kaizlem a Karlem Kramářem, formulovali nový politický směr- tzv. realismus, který měl prosazovat věcnost, smysl pro skutečnost a také „myšlení a jednání založené na kritickém poznání skutečnosti“³. Nakonec byli přijati k mladočechům, kteří zanedlouho potom získali mandáty do Říšské rady. Tomáš Garrigue Masaryk byl poté zvolen do Zemského sněmu (parlamentu ve Vídni), avšak za 2 roky se obou mandátů vzdal.

První léta příchodu do Prahy nebyla pro Masaryka vůbec lehká. V této době velmi otevřeně odsuzoval omezený rozhled Čechů, kteří tvrdě až radikálně prosazovali své české zástupce (tzv. nacionalismus, který vznikl na základě odporu a nenávisti vůči všemu německému). Obával se však také rozrůstajícího se antisemitismu. Kolem roku 1900 se zapojil do tzv. Polanské aféry- Hilsneriády⁴, zasadil se o obnovení procesu, a stal se tak terčem protižidovské kampaně nejen v tisku, ale i na univerzitní půdě. Byl vystaven obrovské nenávisti a dokonce uvažoval o odjezdu do Ameriky. Jeho žena Charlotta ho však utvrdila v tom, že Masarykovo místo je tady v Čechách. V této napjaté době založil **Českou stranu lidovou** (realistickou), později známou jako pokrokovou. Od roku 1907 zde byl říšským poslancem, ale na politické scéně nebyl ještě zdaleka tak známý.

Masaryk v této době začal ostře kritizovat také zahraniční politiku Rakouska-Uherska, zvláště spojenectví s Německem. Během první světové války upustil od myšlenky, že by se z Rakouska- Uherska mohl stát svazek autonomních republik. Vojenské potlačení snahy o sebeurčení Bosny a Hercegoviny, které vedlo k válce, ho v tom jen utvrdilo. Rozhodl se proto přidat na stranu spojenců, zaujal stanovisko

---

³ Všeobecná encyklopedie DIDEROT 1999

⁴ Tzv. Hilsneriáda- označení pro procesy s Židem Leopoldem Hilsnerem, který byl obviněn z vraždy dívky Anežky Hružové. Procesy jsou spjaty především s největší protižidovskou kampaní, která do té doby na našem území propukla. Protižidovské nálady byly v té době po celé Evropě (např. ve Francii přerostly v antisemitský hon a na Ukrajině dokonce v pogromy).

nezávislosti národů a vystoupení českého národa ze svazku Rakouska- Uherska. V červenci roku 1914 vypukla první světová válka a Masaryk odcestoval ve věci české samostatnosti nejprve do Holandska a poté do Itálie a Švýcarska, kde už také zůstal společně s dcerou Olgou. Po celou dobu války vedl jednání se státníky velmocí (Anglie, USA, Ruska), aby tak zajistil českému národu jejich pozdější podporu. V září roku 1915 emigroval také Edvard Beneš a společně s Masarykem přesídlil do Francie, kde se k nim přidal také Milan Rastislav Štefánik. Zde vytvořili **Československou národní radu**. Starost o ni přenechal Benešovi a sám se přesunul do Londýna, poté do Ruska⁵ a nakonec přes transsibiřskou magistrálu, Koreu, Japonsko a Kanadu do USA. Zde se Masarykovi podařilo prosadit poválečné roztržení Rakouska- Uherska a hlavně vznik nového samostatného státu Čechů a Slováků. 14. října 1918 se stal předsedou prozatímní československé vlády a o 4 dny později vyhlásil **Washingtonskou deklaraci**⁶. Dne 28. října vzniká samostatné Československo v čele s prezidentem Tomášem Garrigue Masarykem. Poté se Masaryk vrátil triumfálně do Čech a setrval ve funkci prezidenta po tři volební období.⁷ Avšak v roce 1935 pro nemoc a pokročilý věk abdikoval a do funkce prezidenta byl místo něj zvolen Edvard Beneš. I po smrti zůstal pro mnoho lidí symbolem skutečného „Prezidenta Osvoboditele“⁸.

1.3 Dílo

Už za dob svého studia byl Masaryk literárně velmi činný. Na rozdíl od Lva Nikolajeviče Tolstého však nemůžeme hovořit o Masarykovi jako o spisovateli v pravém slova smyslu. Spíše je považován za literáta, jenž napsal řadu studií a odborných statí. Zpočátku se věnoval zejména problematice metod vědecko-filosofického poznání. Z tohoto období jsou známé například studie: *Počet pravděpodobnosti a Humova skepse, Základové konkrétní logiky, Třídění a soustava věd*.

---

⁵ V Rusku dal rozhodující podnět k sestavení samostatných legií, které by tvořili přeběhlíci a zajatci z Čech a Slovenska. Zprávy o statečnosti těchto vojáků v boji proti německým a bolševickým vojskům měly veliký vliv na státníky, se kterými jednal Masaryk o vzniku samostatného ČSR.

⁶ Prohlášení o československé nezávislosti, které podepsali T. G. Masaryk, M. R. Štefánik a E. Beneš dne 18. října 1918 ve Washingtonu.

⁷ Květen 1920- první zvolení podle nové ústavy, 1927- druhé zvolení, 1934- třetí zvolení.

⁸ Oficiální titul z 21. prosince 1935.

Podílel se na založení vědeckého časopisu *Athenaeum*, který seznamoval českou společnost se všemi novinkami evropské vědy a kultury a ve kterém byl dokonce redaktorem. V něm také zasáhl do sporu o pravost Rukopisů⁹. Masaryk si zde položil základní otázku, zda lze budovat budoucnost na lži. Především chtěl českému lidu otevřít oči a zasadit se o to, aby se o Rukopisech dozvěděli pravdu. Proti Masarykovi se vytvořila štvánice, hlavně z řad nacionalistů, kteří se v Rukopisech shlédli a pro které byl Masaryk vlastizrádcem. Byl vystaven nenávisti a zlobě, ale nejvíce ho tížila nečinnost a mlčení jeho kolegů, kteří sdíleli společný názor na Rukopisy.

Přesto byl i nadále literárně aktivní. Napsal mnoho studií i vědeckých statí, inicioval vznik *Ottova slovníku naučného* a také psal články do odborných časopisů, jako byly *Naše doba*¹⁰ nebo *Čas*¹¹, na jejichž vzniku se aktivně podílel. Jeho činnost byla tak intenzivní, že o něm kolegové říkali, že snad má „několik mozků.“¹² Během svého života napsal mnoho knih, které se zabývají různými problémy a otázkami. Zmíním zde jen několik jeho nejslavnějších prací. První z nich se týkaly programu české otázky: *Karel Havlíček, Česká otázka, Naše nynější krize, Snahy a tužby politického probuzení, Palackého idea národa českého, Ideály humanitní a Problémy malého národa*. V těchto dílech zmiňuje některé ideály inspirované myšlenkami Jednoty bratrské a obrací pozornost k bohatší kulturní a vzdělávací činnosti. Snažil se také rozvíjet humanitní ideály české reformace a vůdců národního obrození. Programový charakter měla i *Sociální otázka*, kde proti marxistickému, filozofickému a sociálnímu učením psal o možnosti postupných reforem stálou drobnou prací a „revolucí hlav a srdcí“¹³.

V poválečném období dokončil knihu pamětí *Světová revoluce*. V té době také vznikly Čapkovy *Hovory s T. G. Masarykem*. Chtěl dokončit i třetí díl práce *Rusko a Evropa-studie o duchovních proudech v Rusku*, ale nejprve státnické povinnosti,

---

⁹ Rukopisy královédvorský a zelenohorský byly vlastně literární padělky. Jednalo se o staré pergameny s básnickou sbírkou, které vyprávěly o slávě českého dávnověku. Údajně je „objevil“ profesor Václav Hanka. Tyto Rukopisy povzbudily české sebevědomí a inspirovaly spoustu umělců k vytvoření vynikajících děl.

¹⁰ Časopis *Naše doba: Revue pro vědu, umění a život sociální*, vycházel v letech 1894-1949.

¹¹ *Čas* byl časopis realistické skupiny (Josef Kaizl, Karel Kramář, Tomáš Garrigue Masaryk), který založil roku 1886 Jan Herben, když se kvůli svému angažování proti tzv. Rukopisům rozešel se svým předchozím zaměstnavatelem, vydavatelem Národních listů Juliem Grégrem. Od roku 1889 vycházel jako týdeník a v letech 1894-1906 jej Herben vydával sám. V letech 1901 - 1915 vycházel jako deník, než byl úředně zastaven.

¹² MAHLER, Z. *Ano, Masaryk*. Praha: Primus, 2002, s. 30.

¹³ MAHLER, Z. *Ano, Masaryk*, PRIMUS 2002, s. 42

a později zdravotní stav mu to neumožnily. Přesto se jedná o Masarykovo nejrozsáhlejší dílo, ve kterém analyzoval ruské dějiny a zmiňoval některé významné myšlenky a názory ruských myslitelů. Svou pozornost obracel také na problémy ruské filozofie a náboženství a v neposlední řadě psal o významných ruských spisovatelích, jako byli Dostojevskij, Tolstoj, Gercen a jiní. Tato kniha se stala také velkým přínosem při mém studiu Masaryka a jeho pohledu na Rusko.

2 Masarykova filozofie

O Masarykovi se vždy psalo jako o velkém mysliteli, politikovi, pedagogovi a především také filozofovi. Velmi známá je Masarykova tzv. směrnice, která hlásá: „Nikoli násilí, ale smírnost- ne meč, ale duch- ne krev, ale práce- ne smrt, ale život!...jde o to provést revoluci hlav a srdcí. Dělat politiku rozumnou a poctivou. Dosáhnout toho, že Čech už nebude synonymem ustrašenosti, že bude napříště platit: já pán, ty pán!“¹⁴

T. G. Masaryk kladl celý život velký důraz na morálku, spravedlnost a pravdu. Však se také můžeme mnohdy v literatuře setkat s charakteristikou T. G. Masaryka jako člověka vysokých mravních zásad, který neváhal navzdory nepřízni vyslovit a hájit svůj názor. Stejně jako u Tolstého představovala pro Masaryka pravda ideál jak v umění, tak také ve filozofii a v náboženství. Morálka znamenala zásady důležitější a závažnější. Řadil ji mezi nejdůležitější pilíře lidského života, které podle T. Hobbese zajišťují „pokojné spoluzítí a svornost.“

Platon, Aristoteles, Sokrates, později Comte, Bacon, Nietzsche a další. Všechny tyto osobnosti Masaryk velmi důkladně studoval, z těchto všech myslitelů vycházel. Filozofie mu měla pomáhat ve světě, který ho obklopoval, správně se orientovat a jednat tak, aby krize a konflikty řešil vždy věcně a v zájmu všech lidí kolem. Filozofie mu tvořila jednotný názor na svět a život, opřený o vědeckou práci teoretickou a praktickou. Přesné vědecké myšlení a poznání cest, po kterých by se měl člověk ubírat, to byly stěžejní filozofické problémy, kterými se Masaryk zaměstnával. Věda obecně hrála v Masarykově myšlení velmi významnou roli. Názor na ni nejlépe vystihují jeho slova: „Věda je moc člověka, ale i o slabosti jeho výmluvně jej přesvědčuje; neboť málo je toho, co víme, více toho, co nevíme.“¹⁵ Sám spatřoval v nedostatku vědy v lidském životě vážnou příčinu lidské slabosti. Také to byl jeden z důvodů, proč na základě studia významných myslitelů, od kterých se nechal inspirovat, sestavil klasifikační tabulku existujících věd, které třídil a organizoval do skupin. Mezi jinými se velmi dopodrobna zabýval psychologii, sociologií, biologií, fyzikou a chemií a neopomenul také umění a estetiku. V Masarykově pojetí měla estetika sloužit nejen rozvoji umění, ale i filozofii. V knize *Konkrétní logika* přímo napsal: „Estetika vždycky náležela

---

¹⁴ MAHLER, Z. *Ano, Masaryk*, PRIMUS 2002, s. 42

¹⁵ OPAT, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*. Praha: Melantrich, 1990, s. 57

k filozofii; krásno, pravda a dobro jsou prohlašovány již dávno za trojhvězdi řídicí lodici lidstva v oceánu tužeb a snah životních.“¹⁶ Další důležitou složkou pro pochopení Masarykova filozofického myšlení i podstaty jeho osobnosti vůbec je jeho pojednání o vztahu filozofie a teologie, vědy a náboženství. Sám Masaryk dával v tomto střetnutí přednost vědě, vysvětlení podal v již zmiňované knize *Konkrétní logika*, kde píše: „Náboženství liší se od vědy nejvíce tím, že pro výklad světa a života zakládá se na zjevení, kdežto věda naproti tomu i záhady nejtěžší a nejdůležitější vykládá pouhým rozumem. Náboženství proto má tajemství, věda problémy a hypotézy; náboženství prohlašuje se za naprosto neomylné, věda neomylnost žádá jen větám evidentním a dokázaným co možná matematicky.“¹⁷ Také tento postoj měl Masaryk s Tolstým společný. Oproti tomu Dostojevskij dával před vědou a pravdou přednost spíše klamu a lži.

„Materialismus pokládal za krátkozraký, pozitivismus za neuspokojivý a romantismus za mlhavý. Přijímal socialismus, ale marxismus odmítal.“¹⁸ Nepřijímal ani komunismus, protože, podle jeho názoru, nelze zrušit soukromé vlastnictví. Masaryk viděl budoucnost filozofie v neustálém překonávání propasti mezi náboženskou vírou a poznatky vědy tím, že se bude náboženství s novými poznatky věd znovu vyrovnávat a přijímat je. Toto vyrovnání mělo vést ke vzniku nového náboženství, k odmítnutí tehdejšího katolictví, protestantismu a pravoslaví. Pracoval na nové filozofii, která vrací člověku lásku k životu a posiluje jeho ducha. Jak už bylo zmíněno v kapitole o Masarykově politické činnosti, vytvořil nový filozofický směr- realismus, který kladl důraz na sílu lidského rozumu a opíral veškeré usilování člověka o vědu. Rozumnost člověka, zbožnost a mravnost vytvářela zajímavou trojici podstaty Masarykova názoru světového a životního. Zdůrazňoval také etické principy, významné k nastolení rovnosti mezi lidmi. Na druhou stranu však připouštěl, že úplná rovnost mezi lidmi nikdy nenastane, protože se bude vždy někdo vymykat. Jednalo se spíše o „hierarchii, která je důležitá a znamená pořádek, bázeň a vedení“¹⁹. Po celý život se Masarykovi jako vzdělanému filozofovi a sociologovi přičilo být fascinován revolucí a násilím. Na život

---

¹⁶ MASARYK, T. G. *Základové konkrétní logiky: Třídění a soustava věd*. Praha: Bursík a Kohout, 1885, s. 201

¹⁷ MASARYK, T. G. *Základové konkrétní logiky: Třídění a soustava věd*. Praha: Bursík a Kohout, 1885, s. 171

¹⁸ ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 97

¹⁹ ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 97

a na smrt hlásal humanismus. Přesto v době, kdy vypukla světová válka, neviděl jiné východisko než revoluci.

Tomáš Garrigue Masaryk se, jak víme, celý život zajímal o filozofii. Studoval nejruznější díla předních německých, francouzských i rakouských myslitelů a seznamoval se s jejich teoriemi. O jeho neobyčejné osobnosti vypovídá také velmi známá charakteristika, která o něm hovoří jako o „syntéze německého systému, anglické metody, francouzské jiskry, českého citu a americké energie“²⁰.

---

²⁰ MAHLER, Z. *Ano, Masaryk*, PRIMUS 2002, s. 28

3 Náboženství a víra T. G. Masaryka

V dětství na Masaryka nejvíce zapůsobily dvě osobnosti. Největší vliv na něho měla samozřejmě matka, se kterou měl velmi úzký vztah, vážil si jí a udržoval s ní styky až do její smrti. Druhou osobností, která měla na Masaryka trvalý vliv, byl čejkovický kaplan František Satora. Vedli spolu debaty a Masaryka fascinoval svým postojem, tvrdou hlavou a tím, že „i přesto, že byl duchovním, dokázal rebelovat“²¹.

Masarykovu psychiku poznamenaly silné náboženské prožitky z dětských let. Jak už bylo zmíněno, T. G. Masaryk vyrůstal v rodině katolické. Po své matce byl velice zbožný, ale už tehdy začal přemýšlet o církvi a o mnohých jiných otázkách. Zpočátku si však nedokázal představit, že existuje jiná víra, než je ta jeho, katolická. Když narazil poprvé na zmínku o Rusku a pravoslaví, byl ve svém katolictví velmi zneklidněn. Podobně ho zneklidňovalo také protestantství. Součástí Masarykových náboženských prožitků z dětství bylo i první setkání s židovstvím. Vlivem různých předsudků, ale také vlivem školy a matky si držel od Židů vždy odstup a spíše se jim vyhýbal. Po čase ale prohlédl a uvědomil si, že může být nedobrý křesťan zrovna tak jako Žid. Současně také pochopil, že existují lidé různí bez ohledu na své vyznání. Za svého mládí se seznámil s několika židovskými chlapci a z tohoto setkání postupem času vyrostlo dlouhé a věrné přátelství.

Během svého života měl několik střetů s katolickou církví. Již v době studií byl nucen přísahat na neposkvrněné početí Panny Marie a poté, co papeži proklamovali svou neomylnost, Masaryk vystoupil z katolické církve. Za své výroky proti církvi se dostal dokonce před soud, kde ho obvinilo tři sta osm kněží! Hrozilo mu, že bude zbaven profesury a vyloučen ze všech rakousko-uherských univerzit. Naštěstí byl Masaryk osvobozen.

V roce 1880 přestoupil k církvi evangelické. Důvodů k tomuto přestupu bylo více, především to byl nesouhlas s některými katolickými dogmaty, studium teologie u předních autorit protestantismu a v neposlední řadě také sňatek s Charlottou Garrigue, která vyznávala protestantství. Plné uspokojení, vnitřní klid nenacházel ovšem ani v této církvi. Zkoumáním náboženství různých církví dospěl k závěru, že žádné z nich nemůže uspokojit potřeby doby, jelikož byla všechna v průběhu dějin nějakým způsobem

---

²¹ MAHLER, Z. *Ano, Masaryk*. Praha: Primus, 2002, s. 11

negativně zasažena. Podle Masaryka si život žádal náboženství nové. „Život v naprosté pravdě, nejvyšší prostotě a čistotě, bez jakéhokoli formalismu a ritualismu, život rozhodný, energický, silný, současně však i laskavý a pokorný. V učení pak myšlení živé, jasné, přesné, autoritativní svou vnitřní obsažností, prosté vši umělé rétoriky a blouznění.“²² To byly Masarykovy zásady a také stručná charakteristika vlastního postoje k životu. Jeho ztělesněným ideálem a vzorem, stejně jako pro Lva Nikolajeviče Tolstého, byl Ježíš Kristus. Oba chápali jeho život a učení jako příklad mravních principů, které by měly být pro lidstvo orientační. Pro Tolstého toto učení představovalo až jakési životní poslání. Ve své práci o sebevraždě Masaryk napsal mimo jiné také následující: „Celý život Kristův jest pravdou; božský syn káže nejvyšší prostotu, ukazuje dokonalou čistotu a svatost ve vlastním smyslu slova...své učení a příkazy podává beze všeho blouznění, jasně, přesně, autoritativně; on, nejmírnější, nejlaskavější a nejpokornější, je rozhodný, energický, silný. On, syn boží, narodil se v nejposlednějším městečku, v bídě, a přece mu slouží andělé a celý svět. On, Bůh-člověk, trpí konečně pro své přesvědčení nejpotupnější smrtí. Může být lepšího příkladu, jak máme žít?“²³

Později uvítal vznik *Volné myšlenky*, jejímž programem byla odluka církve od státu. Masaryk ji vnímal především jako necírkevní hnutí, které by mohlo pomoci ke vzniku nového, pravdivějšího a upřímnějšího náboženství. Z protestantských pozic kritizoval některé vlastnosti katolické církve, její centralismus a dogma neomylnosti. Viděl, že je nutné přiblížit náboženství moderní společnosti a požadoval po katolictví radikální reformu. Hledal cesty ke křesťanskému náboženskému ideálu. Mělo jím být už zmíněné „nové“ náboženství, které by vzniklo pozitivním překonáním obou náboženství existujících. Ve svém náboženském zápalu si byli Masaryk s Tolstým velice blízcí, oba také při svém hledání cesty k ideálnímu náboženství naráželi ve společnosti na velké překážky. Byly jimi zejména duchovní a mravní lhostejnost, polovzdělanost a polokultura.

„Jak věci jednou jsou a nejsou jinak, potřebuje člověk v životě a smrti kromě vědy také mravné opory, a tu mu může dát přece jenom náboženství. Ztratí-li je, bylo-li mu nesvědomitě odňato, ztrácí s ním i klid duše.“²⁴ Tolstoj sám několikrát dospěl k názoru, že nedokáže žít bez Boha. Náboženství a mravnost, o které se Masaryk také

---

²² OPAT, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*. Praha: Melantrich, 1990, s. 397

²³ MASARYK, T. G. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha, 1926, s. 173

²⁴ MASARYK, T. G. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha, 1926, s. 186

zmiňuje, pokládal za největší lidskou ctnost. Společné také pro oba byla skutečnost, že problém filozofický a teologický pro ně zůstával otevřen a nezodpovězen. Vzrušoval je a zneklidňoval po celý život. Masaryk i Tolstoj odmítali fantazírování, zjevení a zázraky, ale přesto věřili pevně v Boha, prozřetelnost, a že vše má svůj daný plán, kterého se máme držet. Masarykovi se už v studijních letech znelíbil také smysl zpovědí. Proto na ně odmítl chodit. Velmi často říkal, že Bůh zanechal „dílo“ nedokončené a je jen na nás, jak si ho vytvoříme dále.

I přesto, že Masaryka mnohokrát pokládali za neznaboha a zarytého odpůrce katolické církve, byl člověkem hluboce věřícím, avšak hledajícím pravdu i v náboženství. Nikdy se ale nestal zastáncem úplného zesvětštění veřejné či soukromé sféry lidského života.

4 Masaryk a Rusko

„Ruskem jsem se zabýval od mládí, ba smím říci, od svého dětství. Jako dítě slýchával jsem všelijaké epizody z ruské kampaně roku 1849, kterou rodina na Slovensku zažila; velice pak na mne působilo vypravování kalendářní o svatyních a zázracích v Rusku- trápila mě pochybnost, jak se mohly v zemi nekatolické dít zázraky, a nedovedl jsem pochopit, co je církevní schisma, jak se církev mohla rozdělit. O několik let později polské povstání roku 1863 mě rozrušilo; byl jsem na straně revoluce a Poláků, ale zároveň jsem zase byl veden k tomu, poučovat se o Rusku. Nakonec čtení falešných rukopisů ve škole nabádalo ke studiu ruštiny. Učil jsem se sám (to bylo v Brně), a rozumí se, nešlo to s přízvukem; a nebylo ruských knih, a proto jsem se pídil po překladech a začal takto své studium Ruska ruskou literaturou. Později jsem se naučil lépe rusky; z ruských spisovatelů jsem čerpal znalost Ruska a snažil se dodatečně ji doplnit studiem dějin atd. a návštěvami v zemi.“²⁵

Jak už bylo zmíněno, Masaryka Rusko přímo fascinovalo a v mnohém ho také překvapilo. Přesto, že byl Slovan, překvapilo ho Rusko mnohem více než třeba Anglie či Amerika, které během svého života také navštívil. Cesty do Ruska nepochybně velmi obohatily jeho poznání, poskytly mu nové, živé podněty k přemýšlení o velké slovanské zemi a o různých otázkách filozofických a politických.

Masaryk se také mimo jiné zasadil o to, aby byla v Čechách překládána a vydávána díla ruských autorů. Chtěl tak dát českým čtenářům možnost poznávat největší slovanskou zemi z různých pohledů, aby i oni lépe porozuměli problémům ruské společnosti.

4.1 Pravoslaví

Jak je patrné z úryvku ze začátku této kapitoly, Masaryka na Rusku uchvátilo především pravoslaví. Také jeho první vzpomínky z dětství na Rusko jsou spojeny s pravoslavím a církevním rozkošem, který rozdělil křesťanskou církev na východ a západ. Masarykovo dětství na vsi bylo velmi úzce propojeno s náboženstvím, především díky matce, se kterou měl po celý život velmi blízký vztah, ale také díky čejkovickému kaplanovi, který ho svými názory na církev velmi ovlivnil. Vztah Masaryka a Ruska

---

²⁵ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa I*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995, s. 9

tedy není náhodný. Vždyť samotné Rusko nejčastěji charakterizuje právě přes pravoslaví, ruskou ves, muzika a v neposlední řadě ruského mnicha, o kterém se zmiňuje ve své rozsáhlé knize *Rusko a Evropa* a věnuje mu celou dlouhou kapitolu.

Masaryk se do Ruska poprvé vydal roku 1887. Především chtěl vidět opravdovou Rus a pravoslaví zblízka. Přitahovaly ho kláštery a náboženský život, proto navštěvoval poustevny a chodil do pravoslavných chrámů. Velice ho fascinoval ruský mnich, avšak nelíbila se mu jeho přílišná pokora, neustálé klanění a především nevzdělanost.²⁶ K ruské církvi se Masaryk stavěl velmi kriticky. Dokonce ji nařkl z toho, že napomáhala udržovat samoděržavý režim a rozmnožovala duchovní temno. Odsuzoval pravoslaví pro jeho nevzdělanost a pověrčivost a především proto, že se nechalo využívat pro účely despotického režimu a odnárodňování. Nástin Masarykova metodologického přístupu k ruské kultuře obsahoval i jeho habilitační spis o sebevraždě. V něm právě poprvé poukázal na nevzdělanost lidu i pravoslavného duchovenstva a na snahy carské vlády využít pravoslavnou církev pro potřeby absolutistického státu. Důvody, proč Masaryk považoval absolutismus za hloupý a nebezpečný nejen pro stát, ale především pro lid, můžeme nalézt v událostech z jeho dětství. Ještě jako dítě byl nejednou svědkem hrubého jednání a zacházení panských úředníků s poddanými a dokonce i na vlastním otci poznal a pocítil důsledky roboty a nevolnictví. Tyto události Masaryka obrnily pro další život a možná také napomohly k tomu, aby posléze bojoval za demokracii.

V souvislosti s ruským pravoslavím považuji za důležité připomenout Masarykovu roli, kterou sehrál při obnovování pravoslavné církve v Československu. I přesto, že byl tehdejší politický program demokratický a pravoslavná církev nebyla otevřeně zakázána, využil svůj značný vliv, aby toto obnovení ztížil, ba dokonce omezil. Z dnešního pohledu se nám tyto snahy mohou zdát neopodstatněné a nespravedlivé. Avšak obava z vlivu ruského pravoslaví a strach z reakce Říma byly hlavními důvody, proč bylo zabráněno upevnění pravoslaví u nás.

---

²⁶ Masaryka velice popudilo setkání s mladým mnichem, který žil celý život za zdmi kláštera a nevěděl nic o světě.

4.2 Slované a slavjanofilství

Východní otázka vždy vzbuzovala Masarykovu pozornost. Zabýval se otázkami sjednocení Ruska a Evropy, rozdělení Východu a Západu. Téma Slovanů a slavjanofilství Masaryka velice zaujalo, a proto se mu začal blíže věnovat. Především ho k tomu přivedly známosti s vídeňskými Rusy. Napsal mnoho statí na toto téma a několikrát také vystoupil se svou přednáškou o Slovanech ve světě. Podle Masaryka se mělo Rusko smířit s Napoleonem I. a rozdělit si svět na západní a východní oblast. Tím by byla východní otázka vyřešena. Rusko se ale spokojilo s úlohou osvoboditele a osvobozené národy se zato obrátily proti Rusku. Masaryk se domníval, že „v Evropě byli Rusové otroky, avšak v Asii by byli pány! V Evropě je pokládali za Tatary, v Asii by byli Evropany; v Evropě je nenáviděli, v Asii by je přijímali s otevřenou náručí. Vzniklo by nové Rusko, které by obnovilo a probudilo starou Rus²⁷. V první z řady zamýšlených prací, v nichž chtěl objasnit otázky slovanství, psal o proruský orientovaném slavjanofilství, které bylo jednou ze stěžejních složek českého myšlení a české oficiální politiky. Masaryk si uvědomoval, že Rusko bylo a bude vážným prvkem evropské politiky a kultury, a to byl také důvod, proč se tímto tématem zabýval. Chtěl zejména předat nezkreslené, věcné poznatky o slovanství a zvláště pak o slavjanofilství. Jeho studie a práce zabývající se tímto tématem, založené na důkladné znalosti ruských literárních pramenů, odkrývaly svérázný svět ruského myšlení. Podobný důkladný rozbor neměli ani sami Rusové. V této oblasti začal být Masaryk již tehdy v odborném světě uznáván jako přední znalec ruských poměrů.

Tradiční spor mezi slavjanofily a západníky tvořil trvalou součást ruského myšlení a můžeme ho spatřit napříč celou ruskou historií. Nemohl být vyřešen filozoficky, teologicky ani politicky a vystihuje samotnou povahu ruské civilizace. Rozpor mezi nimi vznikl počátkem 30. let 19. století a v literatuře se setkáváme s mnoha různými výklady těchto dvou směrů. V podstatě se jedná o nahlížení na ruskou kulturu jako napodobení evropské myšlenky z jedné strany, a ze strany druhé o hájení kultury ruské proti západní. Zásadní rozdíl mezi těmito dvěma směry je také ve vnímání pravoslavné- západníci ho odmítají, naopak slavjanofilové jej přijímají (i když třeba ve zidealizované podobě). Slavjanofilství bylo rovněž často vytýkáno, že zůstávalo příliš nejasným a nereálným a oproti západnictví bylo pozadu. Stále lpělo na

---

²⁷ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 129

staré době a odsuzovalo jakýkoliv posun vpřed. Fjodor Michajlovič Dostojevskij se často ve svých polemikách zabýval otázkami slavjanofilství. Ačkoli dříve patřil mezi horlivé západníky, v pozdějších letech byl naopak pokládán za nejkrajnějšího slavjanofila. Tento obrat byl způsoben především jeho pobytem na Sibiři, ale také skutečností, že slavjanofilství hlásalo návrat k lidu. Jeho názory na tyto dva směry byly v mnoha ohledech rozdílné. Na jednu stranu považoval západnictví za reálnější slavjanofilství, jelikož nemohl nalézt určitý rovnocenný projev ruské kultury jako v kultuře evropské. Na druhou stranu se mu slavjanofilství jevilo jako příliš abstraktní, jednostranně historické a „moskevské“. Podle Dostojevského slavjanofilové milovali Rusko, ale přesto pozbyli smysl pro ruského ducha. Z jeho názorů je patrné, že oba tyto směry pokládal za překonané a že nebyl výlučným představitelem ani jednoho z nich.

Z několika prací je zřejmá blízkost Masarykových principů s některými názory ruských slavjanofilů. Spřízněnost jeho idejí se slavjanofily se projevila hlavně v odporu proti revoluci, revolučním hnutím a ve společném vyzdvihování náboženských snah při překonání nihilismu a revolucionismu, kterých byl velkým odpůrcem. Slavjanofilství pokládal dokonce za součást moderní filozofie, která měla nábožensko- křesťanskou podstatu.

Příklon k tomu či onomu směru byl především výběrem kulturním. Avšak ve skutečnosti se tyto dva proudy sblížovaly a někdy dokonce sjednocovaly. „Toto prolínání proudů můžeme zpozorovat u mnoha velkých ruských myslitelů, spisovatelů a filozofů od Lomonosova přes Puškina, k Turgeněvu, Gončarovu, Tolstému a Dostojevskému.“²⁸

4.3 Ruští spisovatelé

Tomáš Garrigue Masaryk se, jak už bylo zmíněno, začal velice brzy blíže seznamovat s ruštinou, ve Vídni se již zabýval studiem ruštiny a ruské literatury soustavněji. Využíval přitom možnosti stýkat se s tam žijícími Rusy. Přesto však bylo studium pro Masaryka zpočátku velmi obtížné, jelikož ruských knih nebylo příliš mnoho a také nebyly snadno k dostání. Své poznatky tedy začal čerpat především od ruských autorů, od nichž se dozvídal mnoho zajímavých informací. Ruští spisovatelé

---

²⁸ MEREŽKOVSKIJ, D. S. *Život a dílo I. Tolstého a Dostojevského I*. Praha: B. Kočí, 1920, s. 142

pomohli Masarykovi nahlédnout do ruských dějin, filosofie, kultury a náboženství a lépe tak pochopit Rusko. Gercen, Turgeněv, Tolstoj, Dostojevskij i další pomohli svou analýzou Masarykovi nahlédnout do myšlení nejrůznějších vrstev obyvatel.

V Rusku měl Masaryk známé ještě před svým prvním příjezdem. Dveře k různým činitelům si ovšem otvíral i sám. V první řadě svým jménem profesora pražské univerzity, dále jako autor vědeckých prací, šéfredaktor v odborném světě již známého *Athenaea* a v neposlední řadě i jako vůdčí osobnost mezi kritiky Rukopisů. Když Masaryk poprvé odjížděl do Ruska, jeho žena Charlotta ho požádala, aby jí z Ruska nic nevozil. Dodala však, že největší radost by jí udělal, kdyby se seznámil s Lvem Nikolajevičem Tolstým. Masaryk se při svých cestách do Ruska setkal kromě Tolstého i s mnoha dalšími významnými spisovateli a mysliteli.²⁹ Vedl s nimi rozhovory, o kterých mimo jiné napsal již zmiňovanou třísvazkovou práci *Rusko a Evropa*.

Jako myslitelé Masaryka nejvíce zaujali Tolstoj a Dostojevskij. V ruské literatuře nenajdeme vnitřně bližších a zároveň protikladných spisovatelů než právě tyto dva. Oba vycházeli z Puškina. Dostojevskij to věděl a nestyděl se za to, Lev Nikolajevič Tolstoj, zdá se, o tom nikdy nepřemýšlel a snad to ani tak necítil. Při svém studiu jejich filozofie a života jsem narazila na velmi výstižný popis těchto dvou ruských velikánů, kterému dávám za pravdu a který zní: „On a Dostojevskij jsou si blízcí i protilehlí, jako dvě hlavní, nejmohutnější větve jednoho stromu, rozkládající se svými vrcholky na opačné strany, svými počátky srůstající v jednom kmeni.“³⁰

4.3.1 Tolstoj

Lev Nikolajevič Tolstoj se stal v osmdesátých letech pro mnohé současníky módou. Jako romanopisec, představitel ruského kritického realismu byl ve světě známý svou bohatou literární tvorbou. Později k sobě navíc připoutal pozornost svým okázalým rozchodem s oficiálním pravoslavím a přechodem k podobně okázalému „mužickému“ způsobu života ve svém šlechtickém sídle v Jasné Polaně. Masaryka Tolstoj zajímal již léta jako jeden z čelných ruských myslitelů. Především ho zaujala

---

²⁹ Například se seznámil s Gorkým, Miljukovem, Plechanovem a dalšími osobnostmi.

³⁰ MEREŽKOVSKIJ, D. S. *Život a dílo L. Tolstého a Dostojevského I*. Praha: B. Kočí, 1920, s. 14

jeho náboženská filozofie. Vzhledem ke svým vlastním snahám se s otázkami náboženství lidsky, ale i filozoficky vyrovnat. Masaryk už při své první návštěvě Ruska vyhledal Tolstého. Setkání obou mužů v moskevském paláci Tolstého nebyla pouhá zdvořilostní návštěva. Jeden druhého rychle zaujali a především v nich vzbudil zájem jejich mravně náboženský přístup k filozofii. „Otázky, jež si oba nezávisle na sobě kladli, si byly v nejednom aspektu blízké. Odpovědi, ke kterým dospívali, byly však již značně rozdílné. Zájem o Tolstého nebyl pózou, spíše jednou z cest, po kterých směřoval k hlubšímu poznání Ruska vůbec a ruského filozofického myšlení především.“³¹ Seznámil se s jeho myšlenkami a díly, dokonce komentoval v Paříži vydaný Tolstého spis s názvem *Ma religion*. Toto dílo Masaryk ocenil jako „upřímné vyznání člověka, bažícího po pravdě“³².

Tolstoj si Masaryka oblíbil jako příjemného společníka a vzdělaného informátora o západoevropské kultuře. Také k němu pojal velmi silnou důvěru. Dokonce se Masarykovi svěřil se svým úmyslem opustit rodinu. Také Masaryk cítil k Tolstému respekt a hluboké přátelství, i přesto, že si v mnoha věcech nerozuměli. Měl ho rád jako umělce, filozofa, humanistu a náboženského myslitele. Velikost Tolstého viděl v jeho schopnosti jemnou psychologickou analýzou postihnout „velké, vznešené a krásné“³³. Byl pro něj filozofem, který učí myslet a cítit svobodně, samostatně a přitom důsledně. Považoval ho za myslitele zcela moderního a v ruské literatuře nad jiné originálního. Oceňoval jeho schopnost hluboce chápat život a díla ruských spisovatelů a zejména pak skutečnost, že přes neshody, které s některými z nich míval, nechoval k nim zášť. Vzájemná sympatie jim umožnila, že spolu již při prvních setkáních mohli vést dlouhé rozhovory a probírat všechny své životní problémy a otázky, které je zneklidňovaly. Zajímavým prvkem, který je oba spojoval, byla skromnost a jakási střídmost, která byla u Masaryka patrná po celý život, kdežto Tolstoj k ní dospěl až ke konci svého života. Masaryk také Tolstého někdy srovnával s Dostojevským, přičemž „srovnání vyznívalo pro Tolstého“³⁴. Spatřoval v jeho snaze o pravdivé, necírkevní náboženství velký význam pro Rusko i pro celý svět. Následováním hodným vzorem však pro Masaryka nebyl. Jak už jsem zmiňovala, rozcházel se v nejedné otázce nejen v teorii, ale i v praxi.

---

³¹ OPAT, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*. Praha: Melantrich, 1990, s. 195

³² OPAT, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*. Praha: Melantrich, 1990, s. 194

³³ OPAT, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*. Praha: Melantrich, 1990, s. 205

³⁴ OPAT, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*. Praha: Melantrich, 1990, s. 198

4.3.2 Dostojevskij

Fjodor Michajlovič Dostojevskij byl rozporuplnou osobností, lidé ho obviňovali a litovali zároveň. Mnozí ho považovali za utopistu, ale podle Masaryka byl Dostojevskij polovičatá osobnost- skeptik, nevěrec a jezuita. Samotný Dostojevskij však odmítá jezuitství stejně jako katolictví nebo protestantství. Podle něho byla vlastní podstatou náboženství mystika. Odmítal také moc církve a její světovou pozici. Celý život ho mučila otázka, zda existuje Bůh či nikoliv. Jak už jsem zmínila, stál proti katolictví, především ale proti katolictví novějšímu³⁵, kterému vyčítal hlavně kruté inkvizice a reformy. Katolictví dokonce stavil níže než ateismus a ani protestantství se tolik neobával, jelikož v něm nespatořoval téměř náboženství- jevílo se mu až příliš racionalistické. Dostojevskij neměl vyhraněné názory. Kolísá mezi ustanoveními ruské církve a svými svobodnými myšlenkami. Přijímá realismus, ale odmítá nihilismus, jehož nejdůležitější složkou je právě realismus. Masaryk s jeho tezí o nihilistech nesouhlasil a rovněž odmítal jeho názory na víru. Dostojevskij považoval za nejdůležitější mravnost, modlitbu a poslušnost. Podle Masaryka byl Dostojevskij dekadentní romantik, který vyhledával utrpení a vzrušení, protože nebyl vnitřně klidný. Miloval také silné kontrasty a city, přitom jeho vůle a stanoviska byly velmi slabé.

Fjodor Michajlovič Dostojevskij byl zpočátku horlivý západník, který stál blízko Bělskému. Jeho život však roku 1849 poznamenaly tragické události, když byl společně se skupinou kolem Petraševského³⁶ odsouzen k trestu smrti. K výkonu trestu nakonec nedošlo, jelikož mu těsně před popravou udělil car milost. I přesto Dostojevského tato událost velmi poznamenala a je patrné, že se s ní po celý svůj život nesmířil. Také následný pobyt na nucených pracích na Sibiři pro něj nebyl snadný, našel zde však mnoho témat, která provázela celou jeho tvorbu. Sibiřským pobytem se mu život rozdělil na dvě zcela odlišná období. Na Sibiř odcházel jako přívrženec idejí Bělského (tedy revolucionář, utopista a ateista) a po návratu se stal slavjanofilem, který vyznával pravoslaví. Svůj vlastní trest za politický zločin dokonce shledal

---

³⁵ Dostojevskij rozlišoval katolictví nové a staré do roku 1054, kdy došlo k církevnímu rozkolu (schizmatu), který rozdělil křesťanský svět na Východ a Západ.

³⁶ „Kroužek petraševců“ byla skupina ruské opoziční mládeže, scházející se v letech 1845–1849 pravidelně u M. V. Petraševského v Petrohradě. Vystupovali proti samoděržaví a za zrušení nevolnictví, pod vlivem revoluce přešli k plánům rolnické revoluce v Rusku (měla vyvrcholit svržením cara). Byli však udáni a zatčeni. 21 petraševců bylo odsouzeno k smrti. Trest jim však v den popravy změnili na nucené práce. V roce 1856 byli amnestováni.

spravedlivým a, i když odmítal tvrzení, že ho pobyt na Sibiři výrazně změnil, můžeme právě z těchto jeho slov poznat, že se se Sibiří úplně nesmířil a že ho zastrašila. Dokonce obhajoval trest smrti a přimlouval se za těžké tresty, protože podle jeho názoru takto bývají mnozí „mravně zachráněni.“ Jediná věc, ke které se po čas vězení upínal, bylo Písmo svaté. Bible se pro něj stala jedinou útěchou a podle Dostojevského ho i svým způsobem zachránila.

Po návratu ze Sibiře Dostojevskij dvakrát navštívil západní Evropu. Na jednu stranu se mu vůbec nezamlouvala zdejší pokleslá morální úroveň společnosti, na které neuznával racionalismus, bezohledné jednání podnikatelů, jejich sobectví a příliš velké sebevědomí. Také se obával katolické Francie a protestantského Německa, tedy zemí „ateizmu“. Na druhou stranu mu však vyhovovalo, že se zde mohl věnovat své přehnané hráčské vášni. Z postoje Dostojevského je patrné, že neměl jasně vyhraněné názory na Evropu. Někdy mu byla milejší než Rusko, jindy zase představovala protiklad Ruska v tom špatném slova smyslu. Ostatně Rusko mělo pro Dostojevského ohromný význam, i když se odmítal sžít s jeho soudobou podobou. Jeho láska k ruské zemi byla patrná nejen z jeho *Deníků* a *Zápisků*, ale také z mnoha jeho vynikajících románů a jiných děl. Masaryk však nesouhlasil s myšlenkou jediného vyvoleného národa, a jak pověděl Čaadaev: „Slepé vlastenectví škodí“ a u Dostojevského vlastenectví to bohužel platí také, jelikož znemožňuje jakýkoliv pokrok.

Usiloval za každou cenu o nápravu společnosti, ale tím se bezmyšlenkovitě zříkal i vymožeností vyspělé Evropy. Na jedné straně bojoval za proměnu Ruska a zásadní potřebu změny viděl ve vnitřní proměně jedince, v návratu k pokoře a v respektování ruských tradic. Také byl proti carovi, avšak ne proti absolutismu jako takovému. Přál si změnit společnost podle křesťanských ideálů, radikálního převratu se ale bál. Z období sibiřského vyhnanství a z romantismu doby Mikuláše I. vzešlo pasivní křesťanství, ve kterém Dostojevskij neustále velebil poslušnost jako pravou zbožnost a znovu dával do popředí pokoru, odříkání, soucit s chudobou, obětavost a askezi, které se tolik podobaly ideálu Tolstého.

Zásadní je také zmínka o Dostojevském jako aristokratovi. Ve svém aristokratismu byl však oproti Gercenovi, ale také Tolstému velice důsledný- byl pro monarchismus, a dokonce pro absolutistický monarchismus. Proto obhajuje válku a pociťuje nechuť k buržoazní společnosti. Pro válku nalézal Dostojevskij „nejlepší“

důvody. Zejména to bylo obětování se pro vlast a jakási demokratizace, kdy se pán a sluha stávají sobě rovni.

Existuje mnoho věcí, které Masaryka a Dostojevského spojovalo a snad ještě více věcí, ve kterých se zcela rozcházeli. Společná pro ně byla nepochybně vášeň pro knihy. Dostojevskij četl ruskou, anglickou i francouzskou literaturu. Byl opravdu horlivým čtenářem, ale celý svůj zájem věnoval literatuře, a vědou se naopak nezabýval vůbec. Odmítal ji jako protiklad víry v Boha. Vývoje, pokroku vědy a techniky se Dostojevskij obával z toho důvodu, že mohou vést k materialismu. Zde se opět ukazuje jeho rozporuplnost. Z jedné strany chtěl, aby se lid poté, co bylo zrušeno nevolnictví, vzdělával, ale z druhé strany se obával vědy a filozofie, které by mohly odporovat jeho náboženskému ideálu. Naopak v Masarykově životě hrála věda velmi významnou roli a její nedostatek považoval za příčinu lidské slabosti.

Osobnost Dostojevského fascinovala mnoho světoznámých teoretiků a myslitelů, Masaryka nevyjímaje. Obdivoval jeho díla, ve kterých se odrážela skutečná duše Ruska. Zabýval se také jeho myšlenkami, postoji, ale i pochybami a otázkami, které ho trápily. Ponořil se do něj nejvíce ze všech ruských spisovatelů. Studoval na něm slavjanofilství a díky jeho analýzám se blíže seznámil s Ruskem.

5 Lev Nikolajevič Tolstoj

Dílo a filozofie souvisí u Tolstého natolik s jeho životem a osobností, že se nemůžeme zmínit o jednom, abychom alespoň trochu nenastínili druhé. Podle mnohých odborníků byl osobitý umělec a myslitel. Často se však setkáváme s rozdvojením osobnosti Tolstého na dva odlišné, i když přesto spolu související, obrazy. Z jedné strany je to Tolstoj- umělec a z druhé strany je to Tolstoj- morální autorita silně ovlivněná náboženským obratem.

Během svého života kritizoval mnohé moderní a pokrokové názory, zamítal také revoluci a válku. Pro všechny tyto kritiky je však společné, že ačkoli byl rezolutně proti, nenacházel způsob, jakou jinou formou problémy řešit. Podle Masaryka nedomýšlel některé své názory do konce, neformuloval již řešení. Z jeho postoje jasně vyplývá jakási dvojakost osobnosti Tolstého: odmítal absolutismus, ale také evropský konstitucionalismus, byl komunistou, ale „jeho komunismus má spíše mravní a náboženský základ“³⁷. Byl naprosto shodně jako Masaryk odpůrcem socialismu, materialismu a despotismu.

V mnoha studiích a knihách se píše o jeho hlubokém mravním a náboženském převratu, který se udál na konci 70. let a od základu změnil nejen osobní život, ale také intelektuální a spisovatelskou činnost. Jako by se rozdvojila osobnost Tolstého na dvě poloviny, kdy v první je Tolstoj veliký spisovatel, který má obyčejné lidské vášně, touhy, pochybnosti a slabosti a ve druhé polovině vidíme člověka, který se kaje a žije asketickým životem. Jako by se v Tolstém ukrývali dva lidé. Dokonce se můžeme mnohdy setkat s tvrzením, že měl dvě srdce a každé v určitých chvílích jeho života prahlo po něčem jiném. Po již zmíněném převratu začal mít Lev Nikolajevič Tolstoj pochybnosti o svém životě, podle jeho slov neviděl ve svém dosavadním bytí smysl a nevěděl jak dál. Všemi silami se snažil pryč od života. Od zoufalství a sebevraždy ho zachránilo sblížení s prostými mužiky a věřícími lidmi. Podle dochovaného deníku bratra Sofie Andrejevny, ženy Tolstého, a podle Sofie samotné, se Tolstoj stal zosobněnou myšlenkou lásky k bližnímu. Opravdový převrat můžeme spatřit i v jeho uměleckých dílech, ve kterých odhaluje své nejsoukromější stránky života a ne úplně mylně se tak hovoří o spisech Tolstého jako o denících či vlastní zpovědi.

---

³⁷ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 310

V této kapitole jsou zmíněny některé základní teze, které se staly předmětem nejednoho rozhovoru Tomáše Garrigua Masaryka a Lva Nikolajeviče Tolstého. Zmínila jsem nejen názory společné, ale především jsem se zaměřila na postoje a stanoviska, které každý z nich zastával rozdílné.

5.1 Víra v sebezdokonalování a oproštění

Lev Nikolajevič Tolstoj byl pokřtěn a vychován v pravoslavné víře křesťanské. Tuto víru mu vštěpovali po celé dětství, přesto však již v 18 letech nevěřil v pravoslaví, které ho učili. Už jako chlapec zjistil, že církev není dokonalá. Kritizoval ji, ale i přesto se po celý život vracel k církevnímu učení (stále byl nábožensky založený člověk a tomu také odpovídal způsob jeho života). Pozoroval rozdíly mezi lidmi věřícími a takzvanými nevěřícími a musel připustit, že u lidí vyznávajících pravoslaví se většinou setkal s tupostí, surovostí a nemravností, kdežto u lidí, kteří se prohlašovali za nevěřící, nacházel rozum, poctivost, přímou, dobrosrdečnost, a především mravnost, které si Masaryk a Tolstoj tolik cenili.

Tolstoj byl vždy věřícím křesťanem, odkláněl se však od pravoslaví a jiné stávající církve. I přesto, že již nevyznával pravoslaví a nechápal nutnost existence nadpřirozeného boha, přeci v něj věřil a přál si, aby „mu bylo dáno ho pochopit“³⁸. Jeho víra v pravoslaví zmizela zcela vědomě a z velké části se tak stalo díky četbě filozofických spisů. S tehdejší církví se rozcházel z mnoha důvodů. Jedním z nich bylo, že odporovala věrouce a Kristovu učení neprotivení se zlu násilím. Přestal chodit do kostela, postit se a stejně jako Masaryk začal kritizovat smysl modliteb, které podle Tolstého nedovedou změnit „běh přírody“.³⁹

V té době byla jeho jedinou skutečnou vírou *víra v sebezdokonalování a sebepoznání*. Zatím přesně nevěděl, v čem toto sebezdokonalování spočívá ani jaký má účel, přesto se pokoušel sám sebe zdokonalit. Nejprve se snažil zlepšit rozum, pomocí různých knih a studií, poté svou vůli, a v neposlední řadě fyzickou kondici. Také se učil vytrvalosti a trpělivosti. Chtěl být lepší než ostatní lidé. Přál si být slavnější, bohatší, váženější. Později, když se Tolstoj k těmto vzpomínkám vracel, velmi se styděl. Oddával se svým vášním, byl vznětlivý a sobecký. S největším smutkem však

³⁸ NEŠPOR, P. *Portréty: L. N. Tolstoj*. Praha: Orbis, 1971, s. 22

³⁹ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 295

vzpomínal na válku, ve které jako mladík hrdě bojoval a zabíjel protivníky. Přes to všechno se setkávalo jeho chování s uznáním a dokonce pochvalami. Naopak, když se snažil chovat mravně a čestně, setkával se s posměšky a pohrdáním. Po několika letech začal Tolstoj pochybovat o pravdivosti a neomylnosti tohoto způsobu života, zprotivili se mu lidé v jeho okolí a dokonce i on sám.

Po svém posledním náboženském převratu si Tolstoj uvědomil, že stále nenašel pravdu, ba dokonce, že ji ani nezačal hledat. Zároveň si s tímto zjištěním také ujasnil, co má udělat, aby uskutečnil svou novou pravdu. Rozhodl se vše opustit, zanechat za sebou dům, děti i pole, zcela rozdat svůj majetek a stát se žebrákem. Byl přesvědčen, že majetek a peníze byly zlo, které tížilo jeho svědomí a kterého se musí zbavit, aby mohl vstoupit do Božího království. Jak už bylo řečeno, snažil se zcela oprostít. Toto rozhodnutí však jeho žena pozorovala s velkou nelibostí a také zděšením, při představě, že jejich děti nebudou mít kde složit hlavu ani čím zaplnit břicho. Proto nakonec jeho pokusy rozdat veškerý majetek zastavila. I samotný Lev Nikolajevič Tolstoj si uvědomil, že nemůže ubližovat svým blízkým- své rodině. Proto se rozhodl naslouchat Kristovu hlásání a následovat ho sám. Měl v úmyslu opustit svůj rodný dům, přenechat svůj majetek rodině a jít ve stopách Krista. Svůj záměr však nedokončil a zůstal i dál se svou rodinou. Přesto se snažil alespoň držet svých zásad a neužívat svůj majetek ani peníze. Choval se tak, jako by nic z toho neměl, nepočítáme-li to, že i nadále žil pod střechou svého domu. I přesto bylo patrné, že patřil mezi aristokracii. Proto se některé jeho snahy stát se mužikem jeví jako umělé, spíše můžeme mluvit o jakémsi napodobování sedláků. Tolstoj se však opravdovým sedlákem nikdy nestal. Pravda, nosil špatně vlastnoručně ušité boty, obnošené šaty a nechal si svůj pokoj přestavět na mužickou jizbu. Přesto se však jeho život, během kterého se stýkal s nejrůznějšími aristokraty, filozofy a spisovateli, jedl nejvybranější jídlo a bydlel v krásném paláci v Moskvě, nedá srovnat se skutečným chudým životem ruského mužika. Tolstoj si toho všeho užíval, ale přesto odsuzoval městský život, obchody, železnice, vlastně celou civilizaci. Věřil, že je člověk od přírody dobrý, jen ho zkazila právě civilizace založená na státě. V otázce oprostění se také častokrát přel s Masarykem, který odsoudil jeho snahu napodobit mužický způsob života. Podle Masaryka v tom byl Tolstoj příliš nedůsledný, jelikož si odpíral jen některé z příjemných stránek života bohatých lidí. Nebyla to ovšem jen nedůslednost, která Masarykovi na jeho oprostění vadila. Odmítal ho z principu jako „něco zcela nerozumného, nikomu, především mužikům samým

neužitečného⁴⁰. Zvláště rozhodně pak odmítal jeho napodobování života v nečistotě. Po příjezdu do Jasně Poljany uviděl Masaryk špinavou, zanedbanou ves, kde sedláci měli, v lepším případě, jen vši, v horším případě, syfilis. Byl vším tím, co viděl kolem sebe tak zděšen, že se na Tolstého obořil, když mu začal vyprávět o oprostění. Vyčetl mu, že sám má velký majetek, honosný nábytek a vždy k dispozici spoustu jídla. Podle Masarykova názoru mužik žije chudě, protože je chudý, ale ne proto, aby byl asketou. V tomto směru si spolu vůbec nerozuměli. Masaryk dával za pravdu spíše rozumné ženě Tolstého, která nebyla nadšena proměnou svého muže.

Lev Nikolajevič Tolstoj našel sílu zcela se oprostít až na konci života. Opustil rodinu, svůj veliký majetek a odjel. Avšak je až ironií, že jeho snaha následovat Krista a jeho přikázání netrvala dlouho a skončila na jedné malé zapadlé železniční stanici Astapovo, ve které byl nucen ukončit svou cestu a kde také nakonec umřel.

Podobně jako Masaryk prosazoval myšlenku obrody křesťanství založením nového náboženství. Měl odvahu úplně se oprostít od církevně náboženské tradice, avšak jen teoreticky. V praxi se nedokázal osvobodit od zásadních starých názorů, především církevních názorů na život a na svět. Snažil se také zbavit náboženství pompéznosti a tajemnosti. Odmítal svátosti, církevní obřady, posty, uctívání ostatků a obrazů svatých. Lid však nemohl oddělit jedno od druhého, a proto ani Tolstoj nemohl jinak, než toto všechno přijmout. Začal chodit na bohoslužby, modlil se ráno i večer, dokonce se i postil.

5.2 Smrt- sebevražda- vražda

U Tolstého se během života střídala období šťastná s obdobími, kdy byl se svým životem nespokojen a ztrácel víru. Proto často opouštěl po nějakém čase svůj svět v hlavním městě a vracel se ze zvyku do klidu a míru vesnického života. Zanedlouho se ale opět vrátil zpět do města k jeho radostem a potěšením. Ani cesty do ciziny mu nepomáhaly, ani šťastné manželství a rodinný život mu nezabezpečily klid. Měl vlastně vše, co si jen člověk mohl přát. Přesto, nebo právě proto, nebyl spokojen. Po dosažení všech cílů jako by nevěděl, co dál. Pochopil, že vše je „marnost a trápení duše a mudrc

---

⁴⁰ OPAT, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*. Praha: Melantrich, 1990, s. 198

umírá právě tak jako hlupák⁴¹. V několika svých dílech vyslovil myšlenku nihilistů, že po smrti není nic., „A co jest to království nebeské? A co jest to druhý Příchod? A co jest to z mrtvých vstání? Ničeho takového není. Umře-li někdo, tedy potud a dost.“⁴² Nejen rozum, ale i cit mu říkal, že příčinou jeho neštěstí byla ztráta náboženství. Dospěl k přesvědčení, že bez Boha a náboženství nedokáže žít.

V tomto stavu na Tolstého působilo několik událostí, pro které bylo společné jen jedno- smrt.⁴³ V okamžiku, kdy umíral jeho milovaný mladší bratr, si Tolstoj uvědomil, že žádný pokrok ani všechny teorie světa mu nepomohou odpovědět na otázky, které mu v té chvíli položil jeho umírající bratr. Zabýval se úvahami o smrti a životě, sebevraždě a Bohu. Myšlenka na sebevraždu byla u Tolstého dokonce tak silná, že musel zaměstnávat svou mysl a odvádět svou pozornost jinam. Otázka, která ho mučila a která ho doháněla k sebevraždě, byla velmi prostá a zněla: „Nač mám žít, proč si čehokoli přát, proč něco dělati?“⁴⁴ Odpověď Tolstoj hledal v životě a v lidech. Také se zabýval studiem nejrůznějších věd a filozofií. Nakonec dospěl ke čtyřem východiskům. Představitelé prvního východiska nepochopili otázku života a dál žili v nevědomosti. Tolstoj, jak sám přiznává, nemohl před touto skutečností zavřít oči, a proto do této skupiny nepatřil. Druhým východiskem bylo tzv. epikurejské, ve kterém se v podstatě jedná o to užívat života plnými doušky a nemyslet na budoucnost, i přes vědomí beznadějnosti života. Toto východisko bylo příznačné pro většinu lidí té doby. Pro třetí východisko je charakteristická síla a energie. Tímto východiskem se řídí jen opravdu vzácně silní jedinci, kteří pochopili, že je lepší nebýt a ukončit svůj život. Tolstoj se chtěl stát tímto silným jedincem a skončit svůj život, aby se tak vyrovnal se svými pochybnostmi o životě. Abych dokončila výčet všech východisek, zbývá poslední- čtvrté, tzv. východisko slabosti. Člověk přesně chápe zlo a nesmyslnost života, ale nedokáže ukončit tuto lež a zabít se. Tolstoj se chtěl řídit třetím východiskem, ale jak je známo, nikdy se k tomuto kroku neodhodlal.

Nakonec pochopil, že musí hledat smysl života ne u těch, kteří ho pozbyli a chtějí se zabít, ale právě naopak! Musel hledat u lidí živých, kteří vytvářeli a nesli na sobě život svůj i lidí okolo. Tolstého v tomto chmurném stavu zachránil ruský mužik. U

---

⁴¹ MEREŽKOVSKIJ, D. S. *Život a dílo L. Tolstého a Dostojevského I*. Praha: B. Kočí, 1920, s. 40

⁴² MEREŽKOVSKIJ, D. S. *Život a dílo L. Tolstého a Dostojevského I*. Praha: B. Kočí, 1920, s. 47

⁴³ Jednalo se především o události, kterých byl svědkem během svého života, jako například hlad v samarské gubernii, tresty smrti, smrt cara, odsouzení teroristů atd.

⁴⁴ TOLSTOJ, L. N. *Zpověď. V co věřím?* Praha: B. Kočí, 1924, s. 26

těchto prostých, neučených, nebohatých lidí uviděl něco zcela jiného a uvědomil si, že tyto miliony lidí nemůže zařadit nikam do svého rozdělení. Nebyli to lidé, kteří nechápou otázky života, jelikož oni sami je kladli a odpovídali na ně, nemohli být ani epikurejci, jelikož byly jejich životy více naplněny strádáním a útrapami než rozkoší. Také je Tolstoj nemohl pokládat za lidi nerozumně dožívající nesmyslný život, protože každý akt svého života a samotnou smrt si vysvětlovali snadno. Sebevraždu pokládali za vyloučenou a představovala pro ně skutečné zlo. Stejně jako Tolstoj našel i Dostojevskij v lidu základnu. Dříve byl vzdělanec učitelem lidu, zvolna se stal lid, mužik, učitelem vzdělancovým. Lid byl pro ně půda, kde se může dále budovat ruská kultura. Lev Nikolajevič Tolstoj začal pozorně zkoumat život věřících, pracujících lidí, kteří podle něho měli pravou víru, která pro ně byla jediná, nevyhnutelná a dávala jim smysl života. Zpozoroval, že obyčejní lidé byli odlišní svým mravem, rozumem, vzděláním, postavením a tím, že nepřipadnou na myšlenku sebevraždy, ať jim život přináší jakýkoli žal nebo neštěstí. „Všichni tito lidé znali smysl života i smrti, hodně pracovali, snášeli útrapy, žili a umírali a přitom v tom neviděli marnost, ale dobro.“⁴⁵ Tolstoj poznal, že sedlák při vši bídě v nitru zůstává klidný a spokojený, trpělivě snáší chudobu i nemoci a nebojí se smrti. Podle Tolstého je to tak proto, že sedlák věří v Boha a náboženství je pro něj síla, která působí, že člověk sám sebe nezahubí, nýbrž „žije a zůstává živ“⁴⁶. Právě z tohoto náboženství sedláků vyplývá poznání Tolstého, že vědomí boží existence a poznání Boha znamená vlastně totéž jako žít- Bůh je život a život je Bůh.

Také mezi Masarykovy silné prožitky patřilo setkání se sebevraždou. Vzpomínal na návrat jednoho čeledína z války, který mu vyprávěl o velkém světě, který ho natolik mátl, že vlastně ani nevěděl, na čí straně bojoval. Za čas na tohoto dvacetiletého veterána narazil na zámku, kde visel oběšený na oprati. Představa sebevraždy vyvolávala v Masarykovi pocit hrůzy (v té době mu bylo necelých deset let). Nechápal, jak je možné, aby si člověk vzal život. Místu, kde se tak stalo, se jak mohl vyhýbal. Zoufalý čin však nepřestával zaměstnávat jeho mysl a poznamenal ho jako nezahojená jizva po celý život. Později se sebevraždou začal zabývat hlouběji. Soustředěným rozbořením statistických údajů zjistil, že sebevraždy jsou zlem, ke kterému se všeobecně nejvíce uchylují příslušníci vzdělaných národů. Napsal práci na téma *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*, kterou se později habilitoval. Její

---

⁴⁵ TOLSTOJ, L. N. *Zpověď. V co věřím?* Praha: B. Kočí, 1924, s. 55

⁴⁶ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III.* Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 293

pozdější knižní vydání roku 1881 vyvolalo značný ohlas. V době, kdy na díle pracoval, bylo prokázáno již 50 tisíc sebevražd ročně! Spatřoval v tom důkaz, že společnost je chorá a svět stoná. Snažil se dopátrat příčin za pomoci různých poznatků z filozofie, sociologie, psychologie a historie. Soustředěným zkoumáním dospěl k názoru, že se člověk odklonil od Boha, sám na sebe převzal jeho roli a prohlásil se za něj. Poté však tento člověk zjistil, že na takové břemeno nestačí a objevily se výstřelky, omrzelost, dekadence a zoufalství. Člověk se tedy buď upne k Bohu, anebo se zabije. Za hlavní příčinu tohoto nešťastného ukončení života považoval Masaryk chyby a nedostatky ve výchově mravní. Absence harmonického světového názoru a úpadek nábožnosti byly pak zdrojem mravní a psychické rozdvojenosti člověka, omrzlosti životem a v krajních případech i příčinou sebevraždy. Masaryk dodal, že existuje ještě horší forma agresivní lidské krize, kdy člověk nemusí zabít sebe, ale začne zabíjet druhé lidi. Východisko viděl v novém náboženství, v opravdové zbožnosti. Při své práci na třetím dílu knihy *Rusko a Evropa* se Masaryk vrátil k tomuto problému.⁴⁷ Jedna samotná část je věnována přímo psychologickým příčinám sebevražd. Masaryk zde zdůraznil, že příčiny sebevraždy mohou být objasněny prostřednictvím vyjasnění rozdílů mezi „logickými“ důsledky ideologického nastavení (u Dostojevského je to ateismus) a psychologické motivace. Tyto rozdíly se projevují různě v jednotlivých případech. Odpověď na příčiny vražd a sebevražd je třeba hledat v jejich „psychologické motivaci“⁴⁸. V další části o L. N. Tolstém Masaryk ukázal další, neméně důležitý, prvek sebezachování. Měl na mysli především úctu k životu.

Problém sebevraždy se pokusil formulovat ve svém *Deníku* i Fjodor Michajlovič Dostojevskij, kterému dávaly podněty četné případy, kterých byl svědkem a o kterých četl. Také to byl on, kdo se poprvé zmínil o spojení psychologických a sociálních příčin sebevražd s příkláněním se k prvnímu zmíněnému. V náčrtku *Odsouzení* jeden z hrdinů takto vyvozuje vlastní rozsudek smrti: „Přírodu, která mne tak bezohledně přivedla na svět, abych trpěl, odsuzuji spolu se sebou k zničení...a poněvadž přírodu zničit nemohu, ničím pouze sebe, pouze proto, že mne nutí snášet tyranii, na níž nikdo nemá viny“⁴⁹. Z jeho názorů vyplývá následující: člověk, který se chystá spáchat sebevraždu, je přesvědčen, že mu jeho mysl nepřinese nic než utrpení.

---

⁴⁷ Již ve 3. kapitole je zmínka o jeho habilitační práci *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*, kde je nastíněn problém sebevražd.

⁴⁸ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 95

⁴⁹ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 29

Touží po harmonii, kterou mu však tento svět nemůže dát a sebevražda se pro něj stává unikem. Podle Dostojevského docházelo k sebevraždám a k despotismu zejména vinou ztráty náboženské opory a přehnaného individualismu. Podle Masaryka vražda a sebevražda vyplývají z ateizmu, avšak mezi těmito důsledky je veliký protiklad: „vražda je nejnižší, kdežto sebevražda nejvyšší stupeň projevu vlastní vůle“⁵⁰.

5.3 Neprotivení se zlu

Jak už bylo zmíněno, Lev Nikolajevič Tolstoj neuznával křesťanskou církev z mnoha důvodů. Asi nejpodstatnější však bylo, že nedodržovala Kristovo učení o neprotivení se zlu násilím. Šíření boží víry se mnohokrát stalo záminkou pro ničivé vpády, útoky a války. Tolstoj si tuto spojitost církve a násilí uvědomoval, a proto se s křesťanstvím rozcházel. Později se tato teze stala jednou z nejvíce charakteristických a přesně vystihujících myšlenek a postojů Lva Nikolajeviče Tolstého.

Blíže se s touto tezí seznámil od amerických Kvakerů⁵¹, kteří se tímto příkázáním řídili přes dvě stě let. Dopisoval si s představiteli *Náboženské společnosti přátel* a přečetl si některé z jejich brožur a knih. Kvakeři dokázali, že náboženství může být založeno na mírumilovnosti, lásce k lidstvu, pokoře a neprotivení se zlu. Později se také seznámil s knihou Chelčického *Siet' viery*, která se mu zdála podivuhodná a kterou byl ohromen. Chelčický stál vždy na straně dělníků a malých řemeslníků. Odsuzoval boje, válku i celou soudobou společnost, také kritizoval šlechtu i měšťany. Podle něj tvořili spravedlivou společnost pouze tělesně pracující lidé. S Tolstým shodně vystupovali proti trestu smrti a také byli proti náboženskému zdůvodňování války. Lev Nikolajevič Tolstoj se snažil co nejvíce zjistit o myšlenkách Chelčického, o pravé a falešné církvi. Podle některých studií se o tomto zvláštním blízkém pojetí víry Tolstému poprvé zmínil Tomáš Garrigue Masaryk. Tato skutečnost však nikdy nebyla dokázána,

---

⁵⁰ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 96

⁵¹ Kvakeři- jedná se o protestantskou společnost založenou Georgem Foxem v polovině 17. století v Anglii a její oficiální název je *Náboženská společnost přátel*. Jsou přesvědčeni, že Bůh působí v člověku skrze vnitřní osvětlení. Mají demokratické zřízení a věří, že skutečná víra se musí projevit v praxi – odtud jejich principy náboženské, morální a společenské. Kvakeři neuznávají autoritu státu, odmítají přísahu a vojenskou službu, ale vystupují také proti rasismu, sociálnímu útisku a jsou aktivní v mírovém hnutí.

jelikož se z Masarykovy strany o tom nedochovala žádná podobná korespondence.⁵² Ať už je to pravda, či ne, důležité je, že Masaryk s Tolstým později při svém setkání v Rusku o Chelčického teorii neprotivení se zlu násilím velmi dlouho hovořili. V této základní myšlence Tolstého se také oba nejvíce rozcházel. Není tedy divu, že nejčastěji stála v popředí jejich společných diskuzí. Masaryk si uvědomoval, že ve skutečném životě tato myšlenka nemůže obstát. Jak už bylo řečeno, Masaryk byl humanista tělem i duší, přesto zastával názor, že tato humanita v krajním případě nezakazuje obranu. Povinností toho, kdo se brání, je však nečinit další nové násilí. Humanita podle Masaryka také neschvalovala pomstu. Připouštěl, že je nesnadné se podle tohoto pravidla řídit, ale uznával je za správnější než neodpírání zlému. Tolstoj byl rezolutně proti jakémukoliv násilí, proti válkám, ale také revoluci. Byl přesvědčen, že nesmíme bojovat proti násilí novým násilím- nerozlišoval však mezi obranou a útokem. Masaryk byl jiného názoru, odpor a obranu nepovažoval za násilí. Rozlišoval různé motivy „boje“ a podle jeho slov by byl schopen dokonce i zabít, kdyby ho někdo napadl a chtěl usmrtit. „Když už jeden ze dvou má být zabit, ať je zabit ten, co má zlý úmysl.“⁵³

5.4 Pedagogický odkaz

Tolstoj se po celý život velmi zajímal o společenské dění doby, o sociální nerovnosti ruského venkova a nebyla mu lhostejná ani krize celé společnosti carského Ruska a jeho vládnoucí třídy, tedy šlechty. Výkřik „Nemohu mlčet!“, s nímž Tolstoj vystupoval proti společenským křivdám, byl vlastně jeho charakteristickým životním heslem. Tolstoj byl vždy ochoten pomáhat v napravení některých zanedbaných úseků společenského dění.

Velice brzy si také Tolstoj povšiml špatného stavu školství, které panovalo v té době v Rusku. Začal se tímto problémem hlouběji zabývat, ale uvědomil si nedostatek svých zkušeností i znalostí, a proto se vydal do Evropy, aby se seznámil s různými metodami výuky, které praktikovali například ve Francii, Švýcarsku, Itálii a Německu. Při své druhé návštěvě Evropy se seznámil také s anglickými a belgickými školami. Sledoval školství v těchto zemích, ale také výchovu vůbec a odnesl si spíše negativní

---

⁵² U Tolstého se korespondence na toto téma objevila, přesto se však o osobě, která ho o podobnosti obou tezí (tedy Tolstého a Chelčického) informovala, zmiňuje pouze jako o univerzitním profesovi. Můžeme se tedy pouze dohadovat, zda se jednalo o T. G. Masaryka, či nikoli.

⁵³ ČAPEK, K.. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1969, s. 89

zkušenosti. Jeho kritika se týkala hlavně postoje učitele k žákovi. Neshodoval se s tamními způsoby výuky, především se mu nelíbilo, že učitelé záměrně potlačovali osobnost dítěte, nutili učit se vše mechanicky bez hlubšího studia a poznání. Tolstoj prohlásil školy v zahraničí za „mučírny“ dětí, jelikož v nich byly děti zbaveny toho, co je tak potřebné jejich věku- svobody pohybu. Domníval se, že mezi jednotlivými hodinami je přestávka nezbytná a že je nutné zajistit dětem dostatek her a dalších aktivit, aby se ve škole nenudily. Velmi také odsuzoval tělesné tresty a otupělost dětí, které jen sedí ve škole a nudí se.

Jak už bylo zmíněno, po návratu do vlasti si Tolstoj uvědomil zoufalý stav Ruska, který se podle Tolstého dal vyřešit tím, že se dá mužikům vzdělání. Otevřel školu pro své mužiky a jejich děti, v níž sám se svou rodinou vyučoval. Snahou o pedagogickou činnost si byl blízký s Masarykem, který byl dlouhá léta učitelem a později profesorem na univerzitě. Během svého života se Tomáš Garrigue Masaryk velmi často vyslovoval pro reformu školství. Tehdejšímu vzdělávacímu systému vytýkal především jednostrannost, která spočívala v přílišném zaměření na vzdělání intelektu a s tím související zanedbání mravní výchovy. Jak už bylo řečeno dříve, mravnost hrála v Masarykově životě hlavní roli. Soudil, že je nutné rozvíjet nejen intelekt, ale i city a porozumění. Učitelům také vytýkal tu skutečnost, že nepřipravují své žáky pro efektivní uplatnění v praxi. Tehdejší střední školy produkovaly „polovzdělaný, náležitě nepřipravený, neužitečný proletariát.“ Uvedenými nedostatky, jak usuzoval Masaryk, trpělo školství v celém Rakousku. S Lvem Nikolajevičem Tolstým měli také stejný názor na sebezdokonalování, které považovali za nezbytné pro každého dobrého pedagoga. Masaryk nebyl pedagogem běžného typu, spíše se jednalo o rádce, inspirátora a pomocníka. Sám Masaryk o sobě tvrdil, že není „pravý“ pedagog, dával spíše přednost rozpravě a hloubání nad konkrétními otázkami se svými žáky než výkladu toho, co jiní už napsali a učili. „Hlavní věc je starat se o sebe, kontrolovat a zdokonalovat sama sebe; to už je věc druhých, aby to pozorovali, chápali a vybrali si z toho pro sebe, co se jim hodí.“⁵⁴ Spoléhal tak na své studenty, na jejich zvědavost a touhu poznávat a vědět. Na adresu Masarykovy pedagogické činnosti zaznívala vždy slova chvály, jeho výuka filozofie i metoda jeho výkladu vzbuzovala pozornost a upoutávala. Také se pokusil svou práci *Základové konkrétní logiky* dát celé vzdělávací soustavě promyšlený, pevný filozofický základ. Pro mnoho lidí byl Masaryk mužem

---

⁵⁴ OPAT, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*. Praha: Melantrich, 1990, s. 130

nevšedního vzdělání, bystrého ducha a velké energie. Na univerzitu přinesl nové, potřebné směry učení.

I když se pokusy Tolstého vzdělávat muziky a chudé děti na vsi nemohou srovnávat s Masarykovou činností, měl velkou snahu vzdělávat se v nejrůznějších oborech (od studia medicíny, zemědělství a zeměpisu až po statistiku, matematiku a další přírodní vědy). Také se zabýval studiem francouzštiny, ruštiny, němčiny, angličtiny, italštiny a latiny. Vše bylo součástí programu sebevzdělání a sebevýchovy. Dětem založil školu a psal učebnice. Velice striktně odlišoval vzdělání od výchovy, kterou přenechával na starost rodině (především měl na mysli výchovu náboženskou). Škola měla podle Tolstého ponechávat volnost ve vzdělání. Dával přednost rozpravě s žáky a nenásilnému stylu vyučování, který přihlížel k individualitě dětí. Věřil, že „pokrok lidové výchovy může nastat teprve tehdy, až mladší generace bude vyučována tomu, co jí bude užitečno, a ne tomu, co za užitečné považuje generace starší“⁵⁵. Snažil se vytvořit nový svět a tím i zlepšit život muziků, ale jeho mládí a nezkušenost byly hlavním důvodem, proč ho muzici nebrali vážně. I zde se tedy objevují velké rozpory v myšlení a chování Tolstého. Na jedné straně chtěl žít lépe a pomáhat, avšak na druhou stranu ho lákal bohatý, aristokratický a bezstarostný život. Nenalézal pokoj a tížilo ho svědomí, jelikož se stále potýkal mezi těmito dvěma světy. Střídavě žil v Moskvě, Petrohradu a v Jasné Polaně, kam se uchýloval ve snaze ulevit svému svědomí a dodržet své předsevzetí- stát se lepším člověkem.

5.5 Vztah k umění

Velmi zajímavé byly názory Tolstého na osobnost umělce a samotné umění. Podle jeho slov je umění „schopnost umělce tlumočit jiným city, které sám prožil. Těmito city je nakazit, a tak způsobit, že je sami znovu prožijí“⁵⁶. V životě Tolstého hrálo umění velmi zásadní roli. Podle něj právě umění dokáže sjednotit lidstvo v citech, vede je k blahu a pokroku. Tolstoj měl také přesně vymezené názory na to, jak má umění vypadat. V první řadě musí být srozumitelné a přístupné všem lidem. Z těchto důvodů odsuzoval moderní umělce, ale také například alegorii či komorní hudbu, jelikož byly dostupné pouze pro úzký okruh lidí. Naopak za dobré umění považoval

---

⁵⁵ HOUŠKA, V. *Kdo je L. N. Tolstoj*. Praha: Orbis, 1949, s. 14

⁵⁶ TOLSTOJ, L. N. *Čo je umenie*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1957, s. 100

pohádky, lidové písně a samozřejmě evangelia. V umění dále velmi odsuzoval napodobování a vypůjčování již užitých motivů a témat. Umělcem se člověk stát nemůže, pokud nemá talent a cit. To byl také jeden z důvodů, proč kritizoval umělecké školy, ale také finanční odměny a samotné umělecké kritiky. Z jeho slov jsou čitelné zásady, kterých se snažil v umění držet: „Umění je nástrojem pokroku lidstva, protože jeho prostřednictvím se člověk citově setkává se všemi lidmi minulosti, současnosti i budoucnosti. To, co umělec vyjadřuje, musí být úplně nové, a co je důležité, musí mluvit pravdivě. Velmi dobře musí své dílo ovládat – nemyslet na umělecká pravidla, neobdivovat svou práci. Umění nemá být jeho cílem, protože nezhoubnější podmínkou pro jeho tvorbu je jeho materiální zabezpečení; umělec budoucnosti si bude na živobytí vydělávat prací jako obyčejný člověk a jeho největší radostí bude maximální rozšíření jeho děl, ne jejich prodej za určitý plat.“⁵⁷ Tolstoj se ve své knize *Co je umění?* zabýval otázkami dobrého a nedobrého umění, otázkami krásy a estetiky. Zdůrazňoval, že se v ruštině pod pojmem „krása“ rozumí jen to, co se líbí našemu zraku. Z toho tedy vyplývá, že je umění věcí subjektivní. Samotný Tolstoj však pojem umění jako projev krásy rozvíjel dále a podrobněji. Podle jeho studií všechny estetické definice krásy směřují k dvěma základním hlediskům: krása jako „projev něčeho absolutně dokonalého“ a krása jako „prožitek, jehož účelem nejsou osobní prospěchy“⁵⁸. Také Masaryk se o umění a především estetiku velmi zajímal. Podle jeho slov umělec nemusí vnímat svět takový, jaký skutečně je, do jeho vidění světa často proniká i subjektivita. Estetiku mimochodem chápal jako vědu o pravidlech posuzování krásy, vznešenosti, směšnosti, stejně tak jako o jejich opaku.

Své životní poslání našel Tolstoj v literatuře a možná, že se jeho názory v dnešní době zdají být směšné a utopické. Sám Tolstoj však v tyto ideály pevně věřil a držel se jich. Nejspíš i díky tomu a díky jeho prozaické, ale také dramatické, publicistické a filozofické tvorbě ho nyní považujeme za všestrannou literární osobnost a za jednoho z nejlepších spisovatelů vůbec. Význam Lva Nikolajeviče Tolstého je z hlediska ruské literatury obrovský, stal se však také jedním z prvních autorů, který se pokusil přiblížit Rusko západní civilizaci.

---

⁵⁷ TOLSTOJ, L. N. *Čo je umenie*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1957, s. 180

⁵⁸ TOLSTOJ, L. N. *Čo je umenie*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1957, s. 219

5.6 Další odlišné názory

Lev Nikolajevič Tolstoj zaujímal radikální postoj k mnohému. Udivující je například jeho vztah k penězům, kterými je podle Tolstého celý svět ovládán. Představovaly pro něj „novou formu otroctví“, a proto odmítal jejich užívání a doporučoval spíše výměnný obchod. Dostojevskij naopak přikládal penězům velký význam, i když jich nikdy neměl dost ani sám pro sebe. Podle slov jeho bratra neuměl s penězi nakládat a navíc měl velmi štědrou povahu. Své peníze rozdával každému, kdo si o ně řekl, až sám neměl vůbec nic. Tolstoj byl oproti Dostojevskému spíše šetřivý a peněz měl tedy vždy dostatek. Přesto však pro něj představovaly zlo. Mnohokrát měl v úmyslu vzdát se celého svého bohatství a rozdat ho mezi chudé.

Další zajímavostí je také odlišné mínění Masaryka a Tolstého o ženách. V životě Lva Nikolajeviče Tolstého je patrné několik etap, ve kterých byly jeho názory na ženy zcela odlišné. V mládí byl ženami fascinován a obdivoval je. Postupem času však zahořkl a to se také odrazilo v jeho postoji k ženám, kterým přidělil pouze úlohu matek, které se mají starat o rodinu a rodit děti, ne přemýšlet. Smýšlení Tolstého o ženách je zřetelné také ve většině jeho děl. Můžeme vypožorovat, že ženy nepovažoval za rovnocenné mužům, a tak se jimi příliš nezabýval. Pokládal je spíše za méněcenné. V tomto pohledu se s Masarykem velmi rozcházel. Masaryk totiž po celý život považoval ženy za rovnocenné s muži a velmi obdivoval jejich inteligenci a sílu. Jak už jsem zmínila, velice si vždy vážil své matky, která pro něj zůstala jakýmsi vzorem správné matky a manželky. Také svou ženu Charlottu Garrigue vždy obdivoval a podporoval. Masaryk po návštěvě v Jasné Poljaně psal o domněnce Tolstého, že je hlavou celé rodiny. Pravdou však bylo, že skutečnou hlavou rodiny byla jeho žena Sofie Andrejevna, která byla velmi moudrá žena a která se stala jedním z prvních Masarykových přátel v Rusku. Tolstoj se stavěl i proti emancipaci žen, které byl naproti tomu Masaryk velmi nakloněn a podporoval ji. Je třeba poznamenat, že hraběnka Sofie Andrejevna stála vždy věrně po boku svého muže i v těžkých obdobích jeho života, vždy připravena pomoci. Starala se o něho jako o další ze svých dětí- připravovala mu jídlo, šatila ho, uklízela po něm a přitom ho nechávala v klidu pracovat a přemýšlet. Velice ho povzbuzovala a dokonce po něm přepisovala většinu jeho děl, některá z nich i několikrát.

Také Dostojevskij několikrát psal o takzvané ženské otázce. S nadšením psal rovněž o vzdělávání žen. Podle jeho názoru byl celý omyl v tom, že se muži a ženy vnímali odděleně, zatímco se jedná o jediný celek- společný organismus. Avšak i zde nalézáme další rozpory v názorech Dostojevského, jelikož v té době psal i o starodávné obvyklé formuli: být dobrou ženou a zvláště matkou- je vrchol ženina poslání.

Dostojevskij, Tolstoj i samotný Masaryk se shodovali v názoru na charakteristický rys ruské povahy, a to zvláště, co se týká ruské lenivosti a nechuti k práci, ale také na široké ruské duši. Co se týče samotného Tolstého a jeho postavení k práci, bylo pro něj příznačné, že odmítal způsob práce typický pro Evropu. Především tedy odsuzoval práci, která vytvářela bohatství a komfort. Proti evropské, podle jeho slov kruté práci, stavil přímo asketické nepracování a náboženskou meditaci. Podnikavost, průmyslovou a obchodní činnost považoval za nezdravou! Celý život měřil podle skromného života mužika a odsuzoval každé potěšení, které přesahovalo „hranici nutnosti“⁵⁹.

Výčet názorů, které zastávali, by mohl být nekonečný. Je to dáno především jejich velmi dlouhým a rozmanitým životem, ale také neutuchající snahou prostudovat nejrůznější aspekty lidského života. Jak už jsem zmínila, Tolstoj zastával mnoho radikálních postojů, které jsem se snažila více přiblížit. Ani Masaryk nezůstával ve svých stanoviscích k různým problémům a otázkám pozadu. Lišili se však nejen rozdílným kulturním zázemím, ale také tím, že se Masaryk snažil po celý svůj život za své názory bojovat, kdežto Tolstoj povětšinou zůstával pasivní a své názory prosazoval jen na svém statku na ruské vsi a v literatuře. Přesto bylo společné a blízké v jejich vztahu silnější než to, v čem chápali život rozdílně.

---

⁵⁹ MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 303

Závěr

V této bakalářské práci jsem se zabývala vztahem dvou význačných osobností, a sice Tomáše Garrigua Masaryka a Lva Nikolajeviče Tolstého. Masaryka jsem se zde snažila představit jako významného myslitele, filozofa, jenž zastával různé postoje k společenskému dění kolem sebe. Rovněž i Lev Nikolajevič Tolstoj je zde prezentován spíše jako myslitel a hlavní představitel svého učení o následování života Ježíše Krista než jako jeden z nejslavnějších ruských klasických spisovatelů.

V úvodu této práce jsou vytyčeny cíle, ke kterým jsem se snažila dospět. Hlavním záměrem této bakalářské práce bylo nastínit vztah Masaryka a Tolstoj. Jak už jsem několikrát poznamenala, věnovala jsem pozornost jejich postojům a názorům, které měly společné, ale které se také v mnoha aspektech lišily. Spojovala je kritika církve, školství a mnoha dalších společenských nešvarů. Avšak neshodovali se v postoji, jak každý z nich k této kritice přistupoval. Masaryk se nebál vyslovit svůj nesouhlas nahlas a vždy se snažil prosadit své názory, vystoupit před společností a „bojovat“. Naproti tomu Tolstoj, i když měl kritický názor na mnohé stránky soudobé společnosti, nikdy se do aktivní činnosti pro jejich zlepšení nezapojil. Své snahy o změnu společnosti praktikoval pouze na své vesnické usedlosti v Jasné Poljaně. Typický byl pro něj spíše pasivní projev nesouhlasu, který demonstroval ve své tvorbě, kde se odrážely mnohé z jeho názorů. Masaryk tuto pasivitu Tolstého v řešení vážných otázek, jako byly chudoba a nemoci na vsi několikrát odsoudil.

Další příčina neshod obou osobností byla dána především jejich rozdílnými postoji k teorii oproštění se, neprotivení se zlu násilím, ale také ke spoustě dalším názorům na běžné otázky, které zastával každý jině.

Tato bakalářská práce samozřejmě nezobrazuje vztah Masaryka a Tolstého v plném rozsahu. Jsou zde uvedeny především názory, které jednoho na druhém zajímaly a staly se tak předmětem jejich velmi živých rozhovorů. Podle mého názoru tímto práce neztratila na svojí hodnotě a i přesto podává velmi přínosný popis vztahu obou osobností a může se stát také základem pro další zkoumání vzájemného postoje těchto dvou osobností.

Резюме

Задачей настоящей дипломной бакалаврской работы на тему Томаш Гарриг Масарик и Лев Николаевич Толстой является изображение взаимоотношений этих двух выдающихся мыслителей.

Данная работа имеет несколько частей, в которых мы стремились познакомить с жизнью Т. Г. Масарика, его отношением к России и конечно также к самому Толстому.

В начале первой статьи мы старались познакомить с Томашем Гарригом Масариком и его разнообразной и долгой жизнью. Наметив основные события в периоде его детства, молодости и, совершенно верно, также учёбы, мы, одновременно, вспомнили главные моменты его жизни, которые имели влияние на его последующие взгляды и мнения. Очень важным элементом в жизни Томаша Гаррига Масарика являлось его происхождение. Как известно, он родился в простой рабочей семье в городе Годонин, в области близ границы со Словакией. Его необыкновенное происхождение, детство проведённое в бедной деревне и личные социальные и этические впечатления- это всё оказало влияние на формирование личности Т. Г. Масарика.

Затем мы вспомнили Масарика, как общественного и государственного деятеля, который несколько лет действовал на рынке политики. Мы уделили внимание прежде всего его активной работе в борьбе за независимость Чехословакии, признании чехословаков особой нацией и создании нового государства.

В конце этой статьи отмечены некоторые из ценных произведений Томаша Гаррига Масарика. Программе чешского вопроса посвящены следующие работы: *Наш современный кризис*, *Карел Гавличек*, *Чешский вопрос*, *Идея чешского народа у Палацкого*. Масарик участвовал в создании популярного журнала *Атенеум. Журнал литературы и научной критики*, который знакомил с новинками из области культуры и науки. Однако самой обширной и важной книгой является книга *Россия и Европа. Эссе о духовных течениях в России*, которая стала учебным материалом для этой работы. Данная книга освещает много о России и отношении Масарика к этой большой славянской стране. Масарик здесь рассматривает истоки духовного, религиозного и социального

кризиса в России и также несколько раз критически отвергает значение революционных течений в русском образе мысли. В данной работе затрагивается также вопрос традиции славянофилов и, не в последнюю очередь, нас Масарик знакомит с заметными писателями русской литературы, как например, с Герценом, Горьким, Тургеневом и, само собой разумеется, с Достоевским и Толстым. Мы также познакомились с книгой Карла Чапка, которая называется *Беседы с Т. Г. Масариком*. Эта многотомная книга являлась, несомненно, очень ценным вкладом в нашу работу.

Вторая статья посвящена философии Т. Г. Масарика. Уже во время учёбы Масарик изучал теории известных греческих, немецких и австрийских философов, как например, Платона, Аристотелеса, Сократеса. Позже он ознакомился с работой Конта, Бэкона и Фридриха Ницше. Эти мыслители имели значительное влияние на формирование философии, которая, наряду с наукой, занимала в жизни Масарика особое место. Также Толстой искал смысла жизни в изучении философии и в знакомстве с результатами точных наук.

В книге *Основы конкретной логики, классификация и система наук* Масарик дает классификацию наук. Здесь он, между прочим, детально занимался психологией, социологией, биологией, физикой, химией. Он также не забыл вспомнить о искусстве и эстетике. Сам Масарик считался сторонником «реализма», проповедуя гуманизм и либеральную демократию. Он стремился создать новое научное мировоззрение, которое учит любви к жизни и подкрепляет дух человека. В его философском воззрении занимают особое место три главные черты: мораль, правда и разум.

В третьей статье рассматривается тема религии Т. Г. Масарика. В первую очередь надо сказать, что религия в жизни Масарика играла важную роль и, несмотря на то, что его католическое духовенство несколько раз считало безбожником, сам Масарик никогда не считал себя атеистом. Он родился в бедной, но благодаря матери Масарика, католической семье. Однако на протяжении лет он узнал много о католической церкви а и вследствие многих споров (уже в гимназии Масарик отказался исполнять религиозные обряды, за что был вынужден оставить учебу; также он не согласился с централизмом церкви и не признал догмата о папской непогрешимости) Масарик решил объявить себя

старокатоликом, затем греко-католиком, а позже перешел в протестантство-евангелическую церковь.

Всю жизнь Масарик и Лев Николаевич Толстой стремились создать новую церковь, но также требовали радикальную реформу тогдашней церкви, чтобы её могли приблизить современному обществу. Идеалом для Масарика и Толстого был Иисус Христос. Для Толстого стало учение Иисуса Христа каким-то жизненным предназначением, в конце его жизни даже с фанатическим оттенком.

В четвёртой статье освещается отношение Томаше Гаррига Масарика к России. Как уже известно, Масарик с детства занимался Россией и русским языком, которым владел уже в годы своей учёбы в гимназии. Его первое воспоминание о России связано с православием и расколом христианской церкви, после которого произошло деление церкви на Римско-католическую церковь на Западе и Православную церковь на Востоке. Уже во время первого путешествия в Россию Масарик встретился с русским монахом, о котором он позже писал в своей книге *Россия и Европа*. Он хотел прежде всего лучше познакомиться с православием, посетить православные соборы, лавры и монастыри, но вернулся весьма с большими разочарованиями. С одной стороны русский монах Масарика удивлял, но с другой стороны его также возмущал. Безграмотность и суеверность- это были основные черты русского православия, которые Масарика беспокоили и которые узнал из собственного опыта. Он также весьма критически относился к связи православия и самодержавия в России. Эти и многие другие критические оценки стали причиной того, что Масарик также выступал против возобновления православия в Чехии.

Славянскому делу, которое являлось значительной частью чешского мышления и официальной политики, Масарик уделил большое внимание. Теме славянства и славянофильства посвящено несколько его работ. Самой известной является *Славянские исследования. Славянофильство Ивана Киреевского*. К концу тридцатых годов оформились в общественной мысли два идейных направления в среде столичной интеллигенции. Традиционные споры между западниками и славянофилами являлись неотъемлемой частью русского образа мысли и существовали на протяжении столетий. Западники, во главе с Чаадаевым, отказались от православия и самодержавия. Приверженцы западничества считали, что русские должны брать пример с европейцев. Как вытекает уже из названия

этого направления, для западников характерно какой-то восхищение западом и также мнение, что народы Европы, в отличие от России, имеют богатую историю. Противостоящие западникам стали славянофилы, основной чертой которых являлся отказ от Европы и европейской культуры вообще. Однако в реальности эти два политических течения приближались и в многих случаях даже соединялись.

В конце этой статьи рассказывается о русских писателях, которые повлияли на Масарика. Как уже отмечалось, Масарик интересовался Россией смолоду. Он начал заниматься русской литературой, прежде всего благодаря его русским друзьям, приехавшим в Вену. Надо сказать, что именно по инициативе Масарика были впервые переведены на чешский язык произведения известных русских писателей, в том числе Толстого и Достоевского. Их отличные произведения помогли Масарику лучше познакомиться с Россией, её культурой, религией, историей, но также философией. Достоевский и Толстой занимали в русской литературе особое место и сам Масарик их произведениям и философии уделял наибольшее внимание.

Достоевский и Масарик имели много совместного. Оба стремились реформировать общество, хотя каждый из них по-другому. Совместным для них являлся также отказ от католичества. Основными чертами философии Достоевского являлись мораль, молитва и послушность. Достоевский считался сначала страстным западником, который стоял близ Белинского, но в связи с «делом Петрашевского» был арестован. Приговор к смертной казни, каторга в Сибири и ссылка - это всё имело потрясающее влияние на Достоевского, на его мышление, взгляды и идеи. Из Сибири вернулся славянофилом и убеждённым монархистом. Однако Масарик считал его одним из самых значимых и известных в мире русских писателей и мыслителей, в многих аспектах они расходились.

Основной статей этой работы является шестая статья, посвященная Льву Николаевичу Толстому. Мы обратили внимание прежде всего на основные тезисы его мышления, как например, о непротавлении злу силою, усовершенствовании и опрощении. Далее мы вспомнили его отношение к православной церкви, взгляды на самоубийство и смерть. В конце отмечена педагогическая деятельность Толстого и разность многих других общих взглядов на жизнь.

Вначале описывается стремление Толстого к нравственному усовершенствованию, которое постепенно превратилось в опрошение и стремление жить жизнью близкой природе, заниматься физическим трудом и одеваться в простую одежду. Опрошение Толстого достигло верхнего уровня, когда он начал думать о том, что все свои деньги, усадьбу и поля отдаёт бедным. К счастью, благодаря его жене Софье Андреевне, не был этот его план реализован. Свой замысел, прожить последние годы соответственно своим взглядам, осуществил тайно несколько дней перед смертью. Он покинул Ясную Поляну и сел на поезд, но был вынужден сделать остановку на станции Астапово, потому что по дороге заболел. Наконец здесь Лев Николаевич Толстой умер.

Толстой принадлежал к православной церкви, но после религиозного поворота в 70-х годах, когда он стал на позиции однозначно критического отношения к церковному вероучению, был изгнан из церкви. Толстому не нравилось прежде всего учение церкви о таинствах и то, что она противостояла учению Христа о непротивлении злу силою. Смысл своей жизни нашел Толстой в простых людях, у которых, по его мнению, истинная вера. Масарик несколько раз выразил свое несогласие со стремлением Толстого опроститься и стать простым мужиком. Главным образом не согласился с его подражанием жизни в нечистоте. По словам Масарика мужик живёт бедно, потому что он является бедным и не для того, чтобы был аскетом. В этом друг друга не понимали.

Лев Николаевич Толстой имел всё, чего может человек желать. Он достиг славы, богатства, но несмотря на это, он не считался счастливым. Причиной его несчастья стала потеря веры. Он занимался вопросами веры и Бога, жизни и смерти. Идея самоубийства занимала настолько его мысль, что ему было надо делать что-то другое, чтобы забыть думать о ней. Также Масарик занимался темой самоубийств и разрабатывал их психологическую проблематику. В своей первой работе по социологии *Самоубийство как общественное массовое явление современной цивилизации* Масарик утверждал, что основной причиной самоубийств является потеря религиозной веры и вследствие того также смысла жизни.

Одним из основных тезисов, который стал источником многих споров и несогласий между Толстым и Масариком, являлся тезис о непротивлении злу силою. По мнению Льва Николаевича Толстого основным фундаментом церкви

должны быть миролюбивость и покорность. Толстой отказался от войны, но также реформ. По его словам, невозможно противиться злу новым злом и насилием. Напротив тому, Масарик видел необходимость некоторых реформ общества и прежде всего отличал оборону от атаки.

Томаш Гарриг Масарик- чешский социолог и философ, представитель Европейской демократии. Лев Николаевич Толстой- религиозный мыслитель, один из наиболее широко известных русских писателей, романы которого достигли мирового успеха. Масарик и Толстой- видные ученые в разных отраслях знания, которые повлияли на жизнь людей во всем мире. Оба этих представителя жили весьма разнообразной и богатой жизнью. В данной работе мы уделили внимание их мнениям и взглядам, которые отличались, но также мы отметили некоторые совместные принципы их мышления. Значительная часть взглядов Толстого не могла получить открытого выражения в России и в полном виде изложена только в заграничных изданиях его произведений или представлена только в его усадьбе в Ясной Поляне. Несмотря на их несогласие друг с другом, они были в дружеских отношениях и ценили друг друга.

Seznam pramenů a použité literatury

- 1) AMORT, Č., KOLAFA, Š., POPELA J., UHEREK, Z. *Československo-sovětské vztahy III*. Praha: Univerzita Karlova, 1975
- 2) BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S., TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995
- 3) BRABEC, J. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002
- 4) ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel, 1969
- 5) DOLANSKÝ, J. *Masaryk a Rusko předrevoluční*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959
- 6) DOSTOJEVSKIJ, F. M. *Zločin a trest*. Praha: Lidové nakladatelství, 1977
- 7) ELSBERG, J. J. *A. I. Gercen a naše doba*. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951
- 8) HOUŠKA, V. *Kdo je L. N. Tolstoj*. Praha: Orbis, 1949
- 9) HRMÁDKA, J. L. *Dostojevskij a Masaryk*. Praha: YMCA-vydavatelské oddělení, 1931
- 10) KOLAFA, Š. J. *Styky ruské emigrace se Slováky a Čechy v letech 1897-1900*. Praha: Univerzita Karlova, 1977
- 11) LAICHTEROVÁ, M., LAICHTERA, F. *Bibliografie Masarykových prací v předválečné Naší Době*. Praha: Laichterovo nakladatelství, 1936
- 12) MAHLER, Z. *Ano, Masaryk*. Praha: Primus, 2002
- 13) MASARYK, T. G. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození*. Praha: Melantrich, 1969
- 14) MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa I*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995
- 15) MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa II*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995
- 16) MASARYK, T. G. *Rusko a Evropa III*. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996
- 17) MASARYK, T. G. *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*. Praha: Čin, 1926
- 18) MEREŽKOVSKIJ, D. S. *Život a dílo L. Tolstého a Dostojevského I*. Praha: B. Kočí, 1920
- 19) NEŠPOR, P. *Portréty: L. N. Tolstoj*. Praha: Orbis, 1971

- 20) NOVÝ, L. *Filosofie T. G. Masaryka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962
- 21) OPAT, J. *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*. Praha: Melantrich, 1990
- 22) PECHA, L. L. N. *Tolstoj a jeho pedagogický odkaz*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982
- 23) SYLLABA, T. *T. G. Masaryk a revoluce v Rusku*. Praha: Naše vojsko, 1959
- 24) TOLSTOJ, L. N. *Anna Kareninová*. Praha: Mladá fronta, 1964
- 25) TOLSTOJ, L. N. *Co jest umění. II*. Chybí titulní list
- 26) TOLSTOJ, L. N. *Čo je umenie?* Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1957
- 27) TOLSTOJ, L. N. *Království boží ve vás I*. Praha: B. Kočí, 1925
- 28) TOLSTOJ, L. N. *Zpověď. V co věřím?* Praha: B. Kočí, 1924
- 29) *Všeobecná encyklopedie*. Praha: DIDEROT, 1999

Časopis:

Československá rusistika: časopis pro jazyky a literatury slovanských národů SSSR, ročník V. Praha: ČS Akademie věd, 1960

Internetový zdroj:

Encyklopedie Wikipedia: www.wikipedia.org

Anotace

Jméno a příjmení:	Eliška Lízlová
Fakulta a katedra:	Filozofická fakulta, katedra slavistiky
Název diplomové práce:	Tomáš Garrigue Masaryk a Lev Nikolajevič Tolstoj
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Miroslav Zahrádka, DrSc.
Rok obhajoby:	2010
Počet znaků:	80 730
Počet titulů použité literatury:	29
Klíčová slova:	Tomáš Garrigue Masaryk, Lev Nikolajevič Tolstoj, Rusko, filozofie, korespondence, vztah, názory, postoje
Anotace:	<p>Tato bakalářská diplomová práce se věnuje vztahu význačného českého filozofa, politika a pedagoga Tomáše Garrigua Masaryka a ruského spisovatele a myslitele Lva Nikolajeviče Tolstého. Pozornost je věnována nejprve Masarykově osobě, jeho životu a filozofii. Ve druhé části se zaměřuji na Masarykovu fascinaci Ruskem, která byla rovněž stěžejním bodem pro tuto práci. Cílem mé práce však bylo, na základě setkání a korespondence, nastínit alespoň zčásti vztah těchto dvou velkých osobností.</p> <p>Především se zabývám jejich idejemi a názory, které byly v mnoha ohledech rozdílné, ale také se zmiňuji o jejich přátelství a společných životních postojích.</p>